

Tauta ir tautinė ištikimybė

Juozas Girnius

*Tęsinys**

Gilindamasis į sudėtingas tautos gyvasties temas, Juozas Girnius kaip vieną esminių tautos išlikimo sąlygų trečioje knygos „Tauta ir tautinė ištikimybė“ dalyje iškelia vienybės, kūrybingumo ir ištikimybės būtinumą. Egzilėje tautiškumo temos tebėra aktualios ir svarbios: „Išėiviams taip pat privalu *gyventi su tauta*, sielotis jos rūpesčiais ir dalyvauti jos laimėjimuose. Be tokio gyvo ryšio su visa tauta neįmanoma tautinės gyvybės išlaikyti“. Būtinai nuolatinis dvasiškas tautos tvirtinimas – kūrybinės gyvybės palaikymas skatina vienybę, puoselėja visuomenę, kurioje dominuoja broliška bendruomenė ir jungiantis principas „Vienas už visus, visi už vieną“. Vienybei pagrindo ieškoti ne vieno „generalinės linijos“, o tolerantiškame gebėjime „bendrą darbą vieningai dirbti, nežiūrint visų galimų skirtumų“. Svarbu puoselėti ir aktyvų domėjimąsi kultūrinio tautos gyvenimu, nes, kaip įžvalgiai pastebėjo filosofas, „leidžiant laiką primityvioms ir tuščioms pramogoms, seklėjama dvasiškai ir nebesidomima ne tik lietuviškosios kultūros laimėjimais, bet ir apskritai niekuo“. Ką reiškia būti patriotu? „*Tautinė vienybė remiasi tautinio broliškumo jausmu ir sąmone*. Visi esame tarp savęs broliai, nes kiekviename mūsų yra įsikūnijusi Lietuva. Lietuva – tai mes visi. Kiekvienas lietuvis savotiškai atstovauja pačiai Lietuvai. Ir todėl mylėti Lietuvą – tai mylėti lietuvius, visus ir kiekvieną. *Lietuvos meilė neatskiriama nuo lietuvių meilės. Patriotizmas mus visus įpareigoja broliškai tarpusavio meilei. Kas sakytųsi mylįs Lietuvą, bet stokatų savo tautiečių meilės, tasai pats liudytų jo patriotizmą tesant tuščią deklamaciją*“ – deklaruoti meilę ir ištikimybę Tėvynei kiekvieno patrioto pareiga. Apskritai, prilygindamas ištikimybę pagrindiniam mūsų tautinės moralės šūkiui ir ragindamas ją apibrėžti kaip dvasinę žmogaus tapatybę laiko tėkmėje ir aplinkybių sekoje, Juozas Girnius kviečia bergždžiai nelaukti „nesulauksimų autoritetų“, privalu vadovautis idealistiniais nusiteikimais ir *paklusti savo sąžinei – ne kitais teisintis, o pačiam būti autoritetu, pasirinkimu ir sąžine, ištikima žmogiosios didybės idealui*.

C. TAUTINĖS IŠTIKIMYBĖS PAGRINDAI

I. Ryšys su tauta

1. *Tautos dalis, o ne atplaiša*. Principiškai išeiviai nėra tautos atplaiša. Jie lygiai priklauso tautai, kaip ir tie, kurie gyvena jos krašte. Kaip anksčiau pabrėžėme, tautai priklausoma ne vieta, kurioje gyvenama, o tuo, kuo pačių esama. Atplaiša išeiviai virsta savo pačių kalte, nutraukdami ryšius su tėvų kraštu ir tuo būdu nuo jo nutoldami jau ir savo dvasia. Nevirtę atplaiša išeiviai visą laiką reikalingi gyvo ryšio su tėvų kraštu dėl

* Pradžia: *Lietuvos kultūros tyrimai*, Nr. 7 ir 8, Vilnius: LKTI, 2015 ir 2016, p. 126–181 ir 130–164.

to, kad pagrindinė tautinės gyvybės nešėja visada lieka tėvynėje gyvenančioji tautos dalis, sudaranti jos daugumą. Tėvynėje, kaip tautos namuose, dega tautinės gyvybės „amžinoji ugnis“. Iš namų židinio išsinešta tautinė gyvybė svetur gali būti palaikoma tik nuolat iš naujo gaivinama, o ne užkonservuojama. Neįmanoma gyvybės užkonservuoti, nes konservuojama ji blėsta. Gyvybė, kaip ugnis, laikosi tik vis iš naujo įsižieb-dama, vis leisdamasi į naujus tolius – į ateitį. Ne kitaip yra ir su tautine gyvybe. Ir tauta ne vietoje laikosi, o visą laiką sprendžia naujus uždavinius ir kuria naujas kultūrinės vertybes. Išiviams taip pat privalo *gyventi su tauta*, sielotis jos rūpesčiais ir dalyvauti jos laimėjimuose. Be tokio gyvo ryšio su visa tauta neįmanoma tautinės gyvybės iš-laikyti. Ypač akivaizdžiai tai liudija kalbos likimas nuo savojo krašto atitrūkusiuose išiviuose: pačioje tautoje kalba visą laiką kinta turtėdama, o emigracinėj izoliacijoje sustingsta, ir sparčiai ją vis labiau gožia piktžolės – barbarizmai, pasisavinami iš aplin-kos. Kaip su kalba, taip yra ir su tautine sąmone apskritai. Izoliacija visada veda į stag-naciją, savyje slepiančią mirtį. Kas iš pradžių atrodo tik užkonservavimu, netrukus pasirodo užbalzamavimu, t. y. nebe gyvybės, o tik lavono išsaugojimu.

Ryždamiesi išlikti gyvi tautos nariai, išiviai privalo ne užsidaryti nuo tėvų kraš-to, o drauge gyventi su visa tauta. Seniau išiviams palaikyti gyvą ryšį su tėvyne buvo sunkiai įmanoma dėl erdvės atstumų. Mūsų amžiuje susisiekimo priemonės taip iš-tobulėjo, kad erdvės nuotoliai nebėra kliūtis palaikyti gyviems ryšiams ir per van-denynus. Tačiau nė visi erdvės nuotoliai nebuvo tokia užtvara, kokia yra komunistų „geležinė užtvara“. Principinis reikalavimas išiviams palaikyti gyvą ryšį su tėvų kraš-tu mūsų atveju atsidažia į šią „geležinę užtvaram“. Mūsų tėvynė yra ne tik pavergta, bet pavergta tokio okupanto, kuris visus savo valdomuosius plotus yra uždaręs nuo pasaulio. Palaikyti normalius santykius su tėvyne šiuo metu yra neįmanoma. Tačiau tai nekeičia paties principo: *esame reikalingi tautos, kaip tauta yra reikalinga mūsų*.

2. *Gyventi su tauta*. Reikia mums gyvo ryšio su tauta krašte, nes ten tenka lietuviš-kosios gyvybės neišsemiamoji versmė, koks likimas bebūtų ištikęs. Nors ir pavergta, tauta ne tik kovoja dėl kasdieninės duonos, bet ir stengiasi savo gyvybę įprasminti tolesne kultūrine kūryba. *Kas krašte laimima, yra pačios tautos, o ne okupanto laimėji-mai*. Palaikyti gyvą ryšį su tauta nereiškia ieškoti vadinamojo sambūvio (koegzisten-cijos) su okupacine administracija. Būtų neišmintinga šio pastarojo sambūvio baimę paversti savęs izoliacija nuo tautos ir jos rūpesčių bei laimėjimų.

Pirmaisiais okupacijos metais buvo nutrūkę su kraštu bet kokie ryšiai, išskyrus pogrindinius. Dabar jau galime šiek tiek susisiekti su artimaisiais krašte, nors šie ir rizikuoja savo ateitimi, susirašinėdami su laisvajan pasaulin atsidūrusiais. Galime iš tėvynės gauti ten spausdinamus laikraščius bei knygas. Vienas antras galėjo aplankyti kraštą ar iš jo parsikviesti tėvus ar vaikus. Be abejo, tai visa dar nieku būdu neteikia galimybės su kraštu palaikyti tikrą ryšį. Nors ir gauname okupanto kontrolėj leidžiamą spaudą, bet savo laisvųjų spaudinių negalime tėvynėn pasiųsti. Net asmeniniuose laiškuose nei mes čia, nei mūsų artimieji ten negalime atvirai pasisakyti, nes visą

korespondenciją seka okupanto policinė cenzūra. Normalių ryšių su kraštu galimybė tebėra užgniaužta. Ir tai, ką okupacinė administracija leidžia, leidžia savais motyvais: skatinti su likimu (atseit su krašto pavergimu) susitaikymo nuotaiką, bandyti savo propaganda sudrumsti laisvojo pasaulio lietuvių vieningą nusistatymą, pagaliau, iš krašto teikiama lietuviška knyga pakirsti išeivių susikurtąsias knygų leidyklas. Tačiau, kokie bebūtų okupanto motyvai ir kokios ribotos būtų galimybės palaikyti ryšius su tėvyne, tenka jas visas išnaudoti.

Pirmiausia ryšys su tėvyne kiekvienam yra ryšys su ten likusiais *artimaisiais*. Nereikia žodžiais dėstyti, kiek daug vieniems ir antriems reiškia savo tarpe susižinojimas. Visi tai įvertiname. Artimųjų laišakai sujudino širdis ir tų, kurie buvo besidarą kurti kiekvienam beldimuisi į kišenę. Plačiai siuntiniais suteikta pagalba artimiesiems krašte ir iš jo ištremtiesiems į Rusijos plotus kilniai liudija lietuvių brolišką jautrumą. Nėra abejonės, kad sulauktoji pagalba reišktė ne tik medžiaginę paramą, bet ir dvasiškai tvirtino pavergtąją tautą. Ne veltui okupantas siuntinių siuntimui sudaro vis naujų sunkumų, nežiūrėdamas pelno iš lupikiškų muitų.

Iš krašto gaunama spauda leidžia sekti ir visos *tautos padėtį* vergijos priespaudoje. Be abejo, krašte leidžiamoji spauda yra ne tautos, o pavergėjo balsas, pilnas melo propagandos. Tačiau visiškai tiesos nuslėpti negalima nė melu. Nejučiomis bei nenoromis tautos padėtį atskleidžia ir okupanto diriguojamoji spauda. Pirmiausia ji pati liudija genocidinį tautos terorizavimą. Nepasitenkinama krašto pavergimu, siekiama pavergti ir sielas. Stengiamasi širdyse išblėsinti pačią laisvės sąmonę, diaboliškai vergiją garbinant kaip laisvę, o laisvę niekinant kaip vergiją. Jaunajai kartai falsifikuojama tautos istorija ir skiepijamas rusų komunistinio imperializmo patriotizmas. Diaboliškiausia, kad šis dvasinis tautos žudymas prievarta vykdomas pačių lietuvių rankomis, visų pirma jam mobilizuojant rašytojus ir mokytojus. Amžiais buvę tautos šaukliai į laisvės kovą, šiandien rašytojai paversti okupanto adoratoriais. Pašaukti jaunose širdyse diegti meilę, šiandien mokytojai priversti jas nuodyti komunistine neapykanta. Visi priversti viešai neigti, kas brangu, ir garbinti, ko nekenčia. Sunku visą laiką vaidinti prieš savo įsitikinimus. Prisitaikymo neišvengiamybė ne vieną nuveda ir į tikrą parsidavimą. Vis dėlto iš pačios okupanto spaudos matyti, kaip pavergėjo teroras vis iš naujo atsidauria į tautos pasipriešinimą. Nors partizaninis sąjūdis jau priklauso heroinei praeičiai, jo dvasia tebėra tautoje gyva, ir kieta kova tebevyksta toliau, tik kitu pavidalu – atkakliu branginimu viso, kas lietuviška. Turime jautriai sekti šią tautos kovą: ji be žodžių rodo kelią ir išeiviams!

Pagaliam, esame tautos reikalingi naudotis jos kūrybiniais vaisiais. Kol tauta gyva, ji negali nekurti. Siekdama tautą iš vidaus perkeisti, sovietinė okupacija nesiima kultūrinės kūrybos visiškai užgniaužti, o visą ją stengiasi palenkinti savo tarnybai. Kaip anksčiau pastebėjome, tai ir yra diaboliškiausia, kad prieš tautinę gyvybę nukreipiamas pats tautos kūrybinis reiškimas. Tačiau, kita vertus, tautos kūrybinė iniciatyva savyje slepia pasipriešinimą okupanto siekiamam sielų pavergimui. Šioje įtampoje

vyksta tautos kova prieš pavergėją. *Okupantas siekia viską užnuodyti, bet ne viską įmanoma lygiai užnuodyti.*

Netenka kalbėti apie pasaulėžiūrinės ar visuomeninės temas, kurių gali imtis tik partiniai ideologai komunistai. Lygiai pagrindinai užnuodyta dailioji literatūra: paversta propagandinių tezių iliustracija, su retomis išimtimis, ji yra bevertė ir meniniu požiūriu. Marksistinio metodo vardan įsakytas tautos praeities niekinimas bei falsifikavimas esmingai žaloja istorines studijas. Tačiau daugely kitų sričių prievartinis užnuodijimas „lieka paviršiuje“: Lietuvos augalams ar fizinei geografijai skirto veikalo nenuvertina visiems privalomos standartinės klišės apie partijos teikiama „įkvėpimą“ mokslui ar lygiai visiems privalomas ritualinis pasirėmimas Markso, Engelso, Lenino citatomis (tai visa būtų tik juokinga, jei tai neliudytų teroro). Nepriklausomybės metais parengtieji ir vėliau jų išauklėtieji lietuvių mokslininkai atsidėję dirba. Daug atsidedama ir lituanistinėms kalbinėms, tautotyrimėms, archeologinėms, geografinėms ir kitoms studijoms. Lituanistai, kur jie bebūtų, negali šiais darbais nesidomėti. Bet ir visiems pravartu domėtis savo specialybės moksliniu darbu krašte, jei ne kitam reikalui, tai bent lietuviškosios terminijos plėtotei sekti. Pastaruoju atžvilgiu ypač tai svarbu jaunajai kartai, besimokančiai svetimai kalba. Nors ir raginame moksleivinį jaunimą lietuviškai skaityti, tačiau pradžios ir vidurinės mokyklos amžiaus skaitytojams mažai ką ir turime, kas tikrai pagautų. Daug pagalbos galime susilaukti iš krašto: patiems mažiesiems yra dailių liaudies pasakų rinkinių, o vyresniesiems – įvairių jaunimo klasikų vertimai. Vertingų veikalų yra išversta ir suaugusiems (vertimai yra likę langu, pro kurį galima laisvai pakvėpuoti oru, neteršiamu komunistinės propagandos). Taip pat galime pasinaudoti ir senesniųjų mūsų autorių leidimais, krašto gamtos ir vietovių nuotraukomis, liaudies meno albumais, muzikos plokštelėmis.

Kad ir kokia sunki vergija yra sukauščiusi tautą, vis tiek iš jos galime nemaža gauti, ko čia stokojame ar dėl per mažo mūsų skaičiaus neįstengiame pasirūpinti. Tačiau dėl to netenka su nekritišku entuziazmu skubėti į „koegzistenciją“. Ir patys sovietiniai „koegzistencijos“ ideologai ją skelbia laisvajam pasauliui, o ne savo pavergtiesiems kraštams. Tik tarp laisvųjų galima siekti koegzistencijos (atseit taikos), o *vergijoje koegzistencija yra neįmanoma*: pavergėjui koegzistuoti su pavergtaisiais būtų faktiškai išsižadėti pavergimo; pavergtiesiems koegzistuoti su pavergėju būtų lygu principiškai išsižadėti savo laisvės. Todėl, užuot skubėjus į „koegzistenciją“, greičiau tenka neužmiršti: jei ką teigiama pasiseka atlikti ir pavergtame krašte, tai ne okupanto dėka, o nežiūrint jo, dažnai, galbūt, su didele rizika. Tai liudija pati sovietinė spauda, nuolat niurnėdama dėl visko, kur nežiūri okupantui naudos, ir brutaliai puldama, kur tik pastebi „nacionalizmą“.

Atmetant „koegzistencinį“ entuziazmą, lygiai tenka saugotis priešingos kraštutinybės – principiškai neigti, jog kas nors teigiama pavergtame krašte gali būti pasiekta, ar dargi laikyti nepatriotiška naudotis tuo, ką galime iš krašto gauti. Toks nusistatymas neteisingai priešiškomą pavergėjui perkeltų ir pavergtiesiems. Žinoma, sovietinio

teroro vergijoj sunku absoliučiai švarems išlikti (švarūs išliko tik tie, kurie pasirinko mirtį). Tam tikras prisitaikymas visiems neišvengiamas. Tačiau tai neduoda mums teisės iš aukšto žiūrėti į krašte pasilikusiuosius ir teisti jų „susitepimą“. Kaip nieko nuopelninga nėra mūsų „švarume“ (pabėgime iš tėvynės), taip nieko nusikalstama nėra ir pasilikusiųjų „susitepime“, kiek jis yra neišvengiamybė vergijos prievartoj. Kaltas yra tik tikras pasidavimas. Kur ir kiek tačiau yra neišvengiamo prisitaikymo ir tikro pasidavimo, ne visada iš tolo matyti. Todėl neteisinga, vertinant iš krašto gaudamus leidinius, visų pirma ieškoti tik sovietinių „štamų“, lyg tai jau savaime sunaikintų to ar kito leidinio vertę. Visa, kas pasiekia viešumą, neišvengiamai vienaip ar kitaip turi prisiimti sovietinį štamą. Pavyzdžiui, net daugumas vertimų turi įžangos žodžius, paaiškinančius, jog autorius gyveno buržuazinėje aplinkoj ir todėl negalėjo visko taip aiškiai „peržvelgti“, kaip dabar peržvelgia komunistai. Palikus „štamus“ tuo, kuo jie yra, būtent sovietinio teroro liudijimu, visų pirma reikia žiūrėti, kas yra už jų. Krašte likusieji mokslininkai ir kiti kūrėjai turi ne mažesnę teisę būti vertinami su visu objektyviu teisingumu, kaip ir čia besireiškiantieji. Ir viskuo, kas iš tiesų turi vertės, tenka nuoširdžiai dėliaugtis. Tai dėliaugimasis ne okupantų, o savo tautos kūrybine gyvybe. Palaikyti gyvą ryšį su tauta krašte nieku būdu nereikia su jos pavergėju „koegzistuoti“.

3. *Gyventi tautai.* Mūsų, pavergtosios tautos vaikų, kelias: *ne su okupantu koegzistuoti, o savo tautai egzistuoti.* Kaip mes esame reikalingi tautos, taip tauta yra reikalinga mūsų. Ne tauta, o tik okupantas išėivius skelbia tautai nereikalinga atplaiša. Motina neišsižada savo vaikų, išklydusių iš gimtųjų namų; tauta neišsižada savo išėivių, dėl vienu ar kitų priežasčių palikusių tėvų kraštą. Esame tautai reikalingi viskuo, ką galime jai duoti.

Daugiausia turime ką duoti kaip tik tose srityse, kuriose okupantas vykdo tautos nuodijimą, siekdamas jos dvasinio pavergimo. Tai visos tos sritys, kuriose žmogus kreipiasi nebe į šalia jo esančią tikrovę (augalus, ežerus, piliakalnius, statinius), o išreiškia save patį ir savo idealus: poezija ir grožinė proza, filosofija, sociologija ir kiti visuomeniniai mokslai. Visos šios sritys krašte pajungtos okupanto propagandai ir ištiesai užnuodytos. Čia gi ne tik esame laisvi, bet ir, palyginti, gausiai turime šių laisvės reikalaujančių sričių atstovų: poetų bei kitų rašytojų, dailininkų, filosofų, sociologų, istorikų, teisininkų etc. Žinodami, kad sovietinėj vergijoj jiems nebus įmanomas joks reiškimasis be pasidavimo, jie verčiau rinkosi palikti tėvynę negu tapti okupanto propagandos įrankiais. Išėivio sąlygos nebuvo palankios gausiau pasirodyti mokslinėms studijoms. Vis dėlto sutelkėme jėgas ištesėti tokiam darbui, kaip Lietuvos Enciklopedija, pirmą kartą integruojanti visą žinią į lietuvių kalbą ir pateikianti įmanomai platų žinyną visais lituanistiniais klausimais. O kiek išliekančios vertės kūrinių sukūrė mūsų poetai ir rašytojai, dailininkai, muzikai. Daug reikštų tautai, jei visa tai galėtų ją pasiekti. Nėra abejonės, kad nemaža išėivijoj sukurtų jų kūrinių teiktų tautai ne tik dvasinės atgaivos, bet ir padėtų spirtis melo tironijai. Deja, tuo tarpu pasisekė kraštą

pasiekti tik vienam kitam mažiau pavojingam veikalui ir tik vienu kitu egzemplioriumi. Tačiau galimas dalykas, jog ir tie paskiri egzemplioriai bus atlikę savo vaidmenį. Svarbiausia: kas tikrai vertinga sukurta, vis tiek anksčiau ar vėliau pasieks tautą ir taps jos turtu.

Kol kada galės tautą pasiekti visa, ką jai sukūrėme ar sukursime, dabar pat esame jai reikalingi laisvės kovoje. Tai *būties ar žūties* kova raidine šių žodžių prasme, nes kova vyksta ne tik dėl nepriklausomos valstybės, bet ir dėl pačios tautinės gyvybės. Sužlugdęs valstybę, priešas siekia sunaikinti ir pačią tautą, žinodamas, jog kol tauta bus gyva, ji visada ilgėsis laisvės. Pragaištinga būtų „būties ar žūties“ žodžius laikyti patetiška hiperbole ir guostis, kad tautos ištvėria vergijoje ir amžius. Mūsų amžiuje išplėtomis prievartos priemonėmis išblėsinti dviejų milijonų tautai nereikės amžių – pakaks ir vieno amžiaus! Nors ir kokį didelį atsparumą rodo tauta, tai negali sustabdyti rusų apgyvendinimo krašte, o lietuvių sklaidymo po Rusijos plotus. Taip dedantis, juo toliau, juo aščiau iškils mišrios vedybos, kurios naikins patį biologinį tautos pagrindą. Neigiamai tautos atsparumą veiks ir ta žmogaus demoralizacija, kurią vykdo sovietinė gyvenimo sistema, verčianti nuolat veidmainiauti ir imtis apgaulės, nieku nepasitikėti ir iš teroro slogučio laisvintis alkoholiu. Svarbiausia, tautos atsparumas vis mažės augant skaičiui tų, kurie nuo pat vaikystės bus buvę nuodyti sovietinės propagandos melu ir komunistiniu žvilgiu į gyvenimą. Vis labiau reikės didelės dvasinės jėgos išlikti nepalūžusiems, ir todėl vis labiau silpnės tautos atsparumas besipriešinant pavergėjui.

Kada tauta šitaip kovoja dėl savo būties ar žūties, niekam sąžinė neleidžia likti nuošaliai, kas kur bebūtų. Be abejo, pagrindinė tautos kova vyksta ne čia, o krašte. Tačiau nėra pagrindo dėl to save nuvertinti defetizmo pateisinimu: „Nesvarbu, kas su mumis darosi, – tauta krašte vis tiek ištesės“. Priešingai, tautai lygiai svarbu ir tai, kiek atliekame jai pareigas, ir tai, kas su mumis pačiais „darosi“. Priešo pavergtame krašte tautos kova vyksta tyloj, ir tautos balsas negali pasiekti pasaulio viešumos. Pasauly tautos valią liudyti tenka mums, kurie esame laisvi. Šis uždavinys mobilizuoja mus visus. Reikia, kad diplomatinės atstovybės ir visi Lietuvai laisvinti sukurtieji organai nesustingtų rutinose ir nepavargtų, nors ir daug pastangų liktų tuščių. Visas jėgas reikia telkti bendrajam uždaviniui, jų neiekvojant savitarpio nesusipratimų prabangai. Reikia, kad visi savo gyvenamuose kraštuose veiktume jų vyriausybes, partijas, spaudą bei visuomenę visomis įmanomomis priemonėmis. Ypač daug šiam uždaviniui tenka laukti iš jaunesniosios kartos, normaliai įsijungiančios į gyvenamųjų kraštų gyvenimą. Bet nuoširdžiai šiam uždaviniui visomis pajėgomis atsideda tik tie iš jaunosios kartos, kuriems savoji tauta bus likusi nepakeičiamai brangi. Akivaizdžiai iš to aišku, kaip tautai nė šiuo atžvilgiu nėra abejinga, kas su mumis „darosi“. Kas sielojasi likimine tautos kova, tas negali abejingai ramintis, jog išėivijos nutautimas nieko tautai nereikš. Negalima pramatyti, kada tauta laimės savo laisvės kovą. O tie, kurie spės nutausti, nebesirūpins kalbėti už savo tėvų kraštą.

Tas pats priešas, kuris pavergė mūsų tautą, gresia ir visam laisvajam pasauliui. Būtų natūralu laukti, kad pavergtųjų tautų likimui jis rodytų dėmesio. Tačiau žinome, kaip nenorima pavergtųjų balso išgirsti. Viena vertus, laisvąjį pasaulį sukausčiusi bolševizmo baimė, kita vertus – egoistinis aklumas. Deklamuojama, jog laisvė yra nedalijama, o iš tiesų trumparegiškai žiūrima tik savo šios dienos interesų. Egoizmas Vakarų politiką daro lygiai svetimą moralei, kaip ir Rytų, tik tas skirtumas, kad sovietai savo politiką grindžia tikėjimu sau laimėti visą pasaulį, o Vakarai – baime būti užlieti komunizmo bangos. Baimė pasmerkta pralaimėti prieš tikėjimą, nes ji neišvengiamai virsta moraliniu paralyžiumi. Nors nuolat Vakarų kalbose linksniuojama laisvė, iš tiesų šiuo žodžiu tik migdoma sąžinė. Laisvė yra tokia vertybė, kurią iš tiesų brangina tik tie, kurie patys yra patyrę vergiją. Jei iš tiesų laisvė būtų vertinama, nebūtų liekama nejautiems pavergtųjų tautų likimui ir nebūtų pačių ruošiamasi kapituliacijai, taiką keliant aukščiau už viską. Užtat pavergtųjų priminimas laisviesiems vakariečiams atrodo neaktiškas taikos drumstimas. Nesamos taikos negalime drumsti, bet iš tiesų drumsčiame fariziejinę jos vaidybą. Likimo pasmerkti pirmosiomis sovietinio imperializmo aukomis, tuo pačiu esame skirti laisvės vertę užmiršusius Vakarų žadinti iš dvasinio letargo. Kovodami už savo pavergtąjį kraštą, tuo pačiu vykdome istorinę laisvės šauklių pašaukimą. Kovojuame už pasaulį, kuriame brutalią jėgą ir aklą egoizmą pakeistų teisė. Julijono Būtėno žodžiais, kovojame už ateitį, kurioj politika pakiltų iki moralės¹. Kovojuame už taiką, kurioj visi būtų laisvi!

II. Vienybė savo tarpe

1. Tautinis broliškumas – vienybės pagrindas. Tautinės vienybės reikalas yra aiškus. Jis svarbus krašte, bet dar svarbesnis išeivijoje, kur dėl mažo skaičiaus visada yra daugiau uždavinių negu pajėgų. Visas jėgas tenka telkti bendram darbui ir neieškoti jų bergždiems ginčams. Tautinis atsparumas privalo nuoširdaus visų solidarumo. Pozityviai tai liudija nuostabusai tautinio atsparumo pavyzdys – žydų tauta, išlaikiusi per ilgus amžius savo tautinę gyvybę visų pirma dėl savo sugebėjimo išlikti vieninga. Negatyviai tai liudija įprastinis išeivių likimas: nesant formaliai jungiančio autoriteto, išsi-skaldoma į grupių grupeles ir riejamas tol, kol visus suvienija tik bendras nutautimas.

Tačiau, kiek tautinė vienybė yra būtina, tiek ji sunkiai pasiekama. Iš anksto žinojome išeivius laukiančią kasdienybę, kurioj bendra kova už visiems lygiai brangius dalykus išvirsta bendromis rietenomis, visiems lygiai nešančioms žūtį. Todėl iš anksto rūpinomės išlaikyti vienybę, sukurdami Pasaulio lietuvių bendruomenę ir Lietuvių Chartoje sau paskelbdami: „Tautinis solidarumas yra aukščiausioji tautinė dorybė“ (§11). Šios pastangos neliko visiškai tuščios, ir jei nors daugeliu kitų atžvilgių Lietuvių bendruomenei sunkiai sekasi vykdyti savo uždavinius, tautinio solidarumo dvasiai

¹ J. Būtėnas, Atsišaukimas į politinę sąžinę. In: *Į Laisvę*, 1953, Nr. 1, p. 1–4.

skleisti ji daug nusipelnė. Vis dėlto yra toli gražu ligi visų pageidaujamos santarvės net pačiu visus siejančiu kovos už Lietuvos laisvę klausimu. Paradoksiškai skirtybėms gilinti veiksniu dažnai tampa pati visų siekiama, bet saviškai suprantama vienybė. Juo šventesnių dalyku laikoma vienybė, juo aistringiau, su šventu pasipiktinimu, šokama ant visų, laikomų jos laužytojais. Tuo būdu ir pradėdama sukintis beprotiškoj karuselėj – vienybės siekti vieni antrų niekinimu. Nieko beviltiškiau, kaip noras pasiekti vienybę šiuo jos pagrindus naikinančiu keliu. Siekiant vienybės šiuo keliu, pasiekama tik dar didesnio išsiskyrimo.

Vienybę galime pasiekti ne prievarta, o tik laisvu susitarimu, pagrįstu vienu anti-riems pagarba. Tai liudija, kad visų pirma vienybės klausimas yra moralinis klausimas, angažuojas ne tik organizacijas, bet ir asmenis. Organizacijų santarvė visada savo pagrindui privalo asmenų santarvės. Kai visus sies draugiškas tarpusavio nusi-teikimas, tai nebus sunku pasiekti ir organizacijų santarvės. Priešingai, jei tarpusavio santykiuose stokos bičiuliškos dvasios, bus sunku ir organizacijoms bendradarbiauti. Visokia politinė ir apskritai organizacinė santarvė neįmanoma be pačių žmonių vidi-nio broliškumo. Todėl Lietuvių Charta teisingai tautinio vieningumo pagrindu nurodė, jog visi, kaip tos pačios tautos vaikai, esame „tarp savęs broliai“ (§11).

Tautinė vienybė remiasi tautinio broliškumo jausmu ir sąmone. Visi esame tarp savęs broliai, nes kiekviename mūsų yra įsikūnijusi Lietuva. Lietuva – tai mes visi. Kiekvienas lietuvis savotiškai atstovauja pačiai Lietuvai. Ir todėl mylėti Lietuvą – tai mylėti lietuvius, visus ir kiekvieną. *Lietuvos meilė neatskirama nuo lietuvių meilės.* Patriotizmas mus visus įpareigoja broliškai tarpusavio meilei. Kas sakytųsi mylįs Lie-tuvą, bet stokatų savo tautiečių meilės, tasai pats liudytų jo patriotizmą tesant tuščią deklamaciją.

Kad Lietuva yra įsikūnijusi kiekviename lietuvyje, nėra tik retorinė metafora, o konkreti mūsų kasdieninių santykių meile grindimo norma. Žinoma tiesa, jog lengviau mylėti žmonią negu savo artumoj sutinkamus žmones. Panašiai yra ir su Lietuvos meile: daug lengviau mylėti *visus* lietuvius negu *kiekvieną* lietuvių. Deja, nemylint tų, su kuriais tenka faktiškai gyventi, nieko nereiškia nė „visų“ meilė. Abstrakčios meilės nėra. Visada meilė liudijama konkrečiose situacijose, ir todėl *iš tiesų visus myli tik tas, kuris myli kiekvieną.* Šia prasme kasdieninių santykių grindimas Lietuvos įsikūnijimu kiekviename lietuvyje, konkrečiai kalbant, skelbia: „nematomis“ praeiti pro savo tau-tietį, reikalingą mūsų žvilgsnio, paguodos ar pagalbos, yra lygu užmerktomis akimis ir šaltomis širdimis praeiti pro pačią Lietuvą; apgauti ar apšmeižti lietuvių yra lygu drėbti purvo pačios Lietuvos veidan, sunaikinant lietuvių pagarbą lietuviui. Tautinis broliškumas yra svarbus krašte, bet dar labiau jis svarbus išėivijoj, kur ypatingu būdu *kiekvienas savo artimiesiems įkūnijame Lietuvą.* Ir vieno asmens atšiaurumas tam tikrose aplinkybėse gali iš lietuvių tarpo išstumti tą, kuris pasijus savuosiuose neran-das broliškos širdies. Priešingai, ir vieno asmens parodyta širdis tam tikru atveju gali vėl laimėti tą, kuris jau buvo beskęstas svetimuosiuose.

Konkretus savo kreipimusi į kiekvieną tautietį broliškumas drauge yra pozityvus savo apeliavimu santykius su visais tautiečiais grįsti meile. Paprastai vienybės žodžiu manome tik „nesipešimą“. Tai tėra negatyvi vienybės prasmė – nebuvimas priešais. Aišku, jokios politinės ar pasaulėžiūrinės, kryptų ar kartų skirtybės neturi tos pačios tautos vaikų daryti vienų kitiems mirtinai priešais. Nė pasitaiką asmeniniai konfliktai neturi teisės būti laikomi amžini. Kaip iš viso, būdami mirtingi, galėtume savo pyktį laikyti nemirtingą?! Jokių atveju neturime teisės būti mirtini priešai ne tik savo tautiečiams, bet ir nė vienam žmogui. Tačiau nepakanka tik nebūti priešais, kaip nepakanka tik nebūti blogam. Nedaryti bloga (nemeluoti, nevogti etc.) dar nereiškia daryti gera. Blogio nebuvimas dar nėra gėris. Priešingai, sena filosofų aptartimi, blogis iš esmės yra gėrio stoka. Nevadiname geru to, kuris stokoja savo artimui širdies (t. y. meilės), nors formaliai jis ir niekuo nenusižengia. Panašiai ir su tautine vienybe, kuri tėra „nesipešimas“. Pozityvios prasmės ji įgyja tik atremta į tautinį broliškumą, apeliuojantį ne tik nesipešti, bet ir iš tiesų sutarti. *Nepakanka tik niekam priešū nebūti, reikia kiekvienam būti broliu.* Nepakanka tik nieko ir niekuo neplūsti, bet reikia visus nuoširdžiai gerbti. Taip suprastas tautinis vieningumas reikalauja ne tik organizacijų santarvės, bet ir asmeninio visų sugyvenimo. Kiekvienas įpareigotas gerbti kitus, be pavydo džiaugtis, jei jiems sekasi, ir paslankiai pagelbėti, jei kam vienokios ar kitokios pagalbos prisireikia. Kaimyniškų santykių tinklas turi visus atitinkamos vietovės išėjusius susieti lyg į vieną šeimą, kurioj kiekvienas jaustųsi „kaip namie“. Kur pavyks pasiekti tokią brolišką vienybę, ten bus mažiau pagundos kiekvienam trauktis į savo kiautą. Vienas už visus, visi už vieną – broliškos bendruomenės principas.

2. *Solidari vienų už kitus atsakomybė.* Tačiau tautinio broliškumo prasmė būtų iškreipiama, jei jo vardan būtų norima akis užmerkti prieš tai, ko neverta mylėti nė savo broliuose. Negalima likti abejingam tam, ką myli. Senu Platono žodžiu, meilė yra ne visko pateisinimas mylimajame, o rūpinimasis, kad jis tobulėtų. Meilė žmogui nereiškia abejingumo jo ydoms. Būdama iš esmės nukreipta į gėrį, meilė tuo pačiu kreipiasi prieš visa, kas jos neverta. Tai galioja ir tautiniam broliškumui. Kaip, viena vertus, jis kiekvieną reikalauja nelikti aklą artimųjų rūpesčiams bei vargui, taip, kita vertus, jis kiekvieną žadina nelikti abejingą negerovėms, kurios gresia įsišaknyti broliuose. Mylėti savo tautą, broliškai mylint savo tautiečius – tai rūpintis, kad jie iš tiesų būtų *verti* mylėti.

Žvilgsnis į mūsų bendruomenę aiškiai atskleidžia, jog nutautimą skatina ne tik „aplinka“, bet ir mūsų tarpe beįsigalinčios negerovės. Nebesame vargšai, bet juo tampame turtingesni, juo daromės šykštesni visuomeniniams reikalams. Visuomeninę veiklą ir kultūrinius poreikius vis didesniai skaičiui pakeičia puotos įvairiomis progomis ir be jokių progų. Vis labiau nuo visko šalinamasi, nerandant „laiko“, nors iš tikrųjų už „laiko stokos“ slepiasi tik pareigos ir intereso stoka. Leidžiant laiką primityvioms ir tuščioms pramogoms, seklėjama dvasiškai ir nebesidomima ne tik lietuviškosios kultūros laimėjimais, bet ir apskritai niekuo. Jaučiamas savo žmo-

giškasis menkėjimas, bet baiminamasi atvirai į save pažvelgti ir bandoma savo menkystę pridengti jubiliejų jubiliejėliais, skirtais savigyroms bei pagyroms. Kita vertus, persisotinimas „nuopelnų nuopelnėliais“ žadina tos pat rūšies priešingą kraštutinybę – entuziastišką negatyvizmą, kuris kiekvieną iniciatyvą sutinka su įtarimais bei „patarimais“. To visko pasekmė – vis plačiau įsigali abejingumas visuomenės darbui, sklandžiai sutinkas su asmeniniu oportunitizmu. Tuo būdu žmogiškasis mūsų nykimas ir rengia kelią nutautimui: dvasiškai suprimityvėję ir morališkai surambėję negalime jaunajai kartai įžiebtį tautinio idealizmo ar iš viso nebejaučiame reikalo rūpintis savo vaikų tautiniu auklėjimu.

Kiekvieną dorinio pobūdžio apeliavimą visų pirma privalu pačiam vykdyti. Ne kitaip yra ir su tautiniu broliškumu: ne žodžiais jį skelbti, o jį vykdyti privalau. Tačiau savo ruožtu vykdyti tautinį broliškumą reikalauja imtis atsakomybės ir už visus kitus. Kas myli savo brolius, tam nėra vis tiek pat, ar jie taip pat rūpinasi tautinėmis prievolėmis ar ne. *Tautinis broliškumas kiekvieną įpareigoja būti savo brolių sąžine.*

Sena tiesa, jog savo akyse sunku pramatyti ir rąstą, o artimo akyje nesunku pastebėti ir krislą. Ne šia fariziejine prasme tenka būti kitiems sąžine. Ieškoti krislų kituose nėra broliška. Net ir iš tiesų jų radus nieko nebus laimėta: pašalinis smerkimas tik dar labiau atstumia, o ne patraukia. Kiekvienas turi būti paliktas savo paties sąžinei. Tačiau privalu neleisti sąžinėms užmigti. Šia prasme būti kitų sąžine – tai pačiam būti jiems krislu, t. y. savo pavyzdžiu neraminti jų sąžinę. Nutautimo vyksme sąžinė paprastai užmigdoma, laikant jį neišvengiamą („negalima kitaip“). Šiam sofizmui išsklaidyti reikia *pavyzdžiu parodyti, jog galima tai, kas skelbiama neįmanoma*. Kas pats kapituliavo tariamai nutautimo neišvengiamybei, tas savo gėdai pridengti laukia ir kitus kapituliuojant. Sąžinei nedrumsti atsisakoma lietuviškų laikraščių, pasitraukiama iš lietuviškų organizacijų, vengiama susirinkimų etc. Todėl jie iš tiesų darosi nebesiekiami lietuviškajam balsui. Juos gali pasiekti tik patys artimieji jų draugai bei pažįstami, šiems pastariesiems ir tenka pareiga tautinį broliškumą paversti tautiniu apaštalavimu.

Ši broliška vienybė už antrus atsakomybė yra tas vidinis pagrindas, kuriuo remiasi išėivių tautinė vienybė. Jokių išorinių sankcijų išėivių tautinei bendruomenei vieninagai išlaikyti nėra ir negali būti. Be reikalo, pasisakius dėl ko nors negera kurioj nors vietovėj ar organizacijoj, šokama kalbėti apie bauginimus bei grasinimus. Niekas negali bauginti ar grasinti, nes ir nėra kuo bauginti ar grasinti. Kiekvienas be baimės gali žengti nutautimo keliu ir juo vesti savo vaikus. Klausimas tėra, ar galima lietuvybę išduoti be gėdos. Gėda kitų akyse yra vienintelė „sankcija“. Yra laisvė nuo baimės, bet *nėra laisvės nuo gėdos*. Gėda nėra pašalinė prievarta, o savo paties sąžinės neišblėsęs kuždesys. Netenka dėl gėdos kaltinti kitus, o tik save patį. Tiesa, gėda jaučiama tik asmeniniame santykiyje su žmogumi. Nėra abstrakčiai gėdos prieš visuomenę ar tautą, o tik prieš savo artimuosius. Todėl, kas jaučia gėdą, ima nuo kitų šalintis. Tačiau iš tiesų ne kiti kaltina begėdį, o jo paties gėda jį teisia. Visada gėdijamasi to, ką norima

nuslėpti. Bet kas vieša, tas negali būti nuslėpta. Visiems žinoma, kas, pavyzdžiui, leidžia savo vaikus į liuanistinę mokyklą, todėl lygiai nėra paslapties, kas neleidžia. Nėra jokio pagrindo reikalauti, kad gėdai pridengti būtų nelaikoma viešas dalykas viešu ir kad būtų akis užsidengiama prieš tai, kas jas duria. Nėra pareigos talkinti savo brolių tautinei sąžinei greičiau visiškai užmigdyti. Kol dar jaučiama gėda, tol dar jaučiama ir kaltė. Užtuot vieni antrus palikę kaltės ramybė, privalome vieni antrus neraminti, kad nebetektų gėdytis.

3. *Kritika ir kova*. Kaip asmeniniuose santykiuose tautinis broliškumas nereiškia abejingumo tam, ko tenka gėdytis, taip ir viešoj plotmėj jis nepaneigia nei kritikos, nei kovos. Broliškumas nėra nei bergždžias sentimentalumas, nei saloninis taikumas, nes abiem atvejais žmogaus meilė iškreipiama, paverčiant tiesos nuvertinimu.

Kritinė dvasia yra būtina sąlyga siekti pažangos ir kovoti su kūrybinių pastangų iškeitimu į savitarpio reklamą. Kritiką smerkti vienybės, taikos ir ramybės vardan yra nesusipratimas, pagrįstas neteisėtu moralinio žvilgio perkėlimu ten, kur jis neturi prasmės. Moralėje neginčijamai galioja principas, jog nedera žmogui teisti savo artimą. Priešingai, moralė įpareigoja žmogų teisti save patį, nes niekas nėra be kaltės. Tačiau iš to neplaukia išvada, kad imtis kritikos yra nemoralu. Kritika neturi nieko bendra su artimo meilės stoka, nes ji kreipiasi nebe į žmogų, o į kūrinius ar apskritai viešuosius žygius. Artimą privalu mylėti, o ne „vertinti“, tačiau jo kūrinius ir viešuosius žygius reikia kritiškai priimti. Žinoma, kritikai taip pat galioja moralinis reikalavimas kūrinio vertinimo nepaversti paties žmogaus „teismu“.

Tai elementarios tiesos, bet mūsųose jos vis dar lieka aktualios. Viena vertus, esame nenormaliai jautrūs kritikai dėl to, kad ją per daug absoliučiai priimame. Tiek autoriuose, tiek visuomenėje yra tendencija kiekvieną kritišką žodį imti lyg kokį galutinį sprendimą. O iš tiesų kiekviena kritika yra ne istorijos sprendimas, o tik paties kritiko pažiūra, savo ruožtu atvira kritiniam vertinimui. Kita vertus, baiminamės kritikos dėl to, kad ji mūsųose dažnai yra per daug „absoliuti“ – arba panegirinis reklamavimas, arba brutalus suniekinimas. Pagaliau, kritikos baimė yra susijusi ir su sąžmonine menkystės savijauta: „Ar beliks kas iš tiesų vertinti, jei viską kritiškai vertinsime?“ Šis nusistatymas plaukia iš giminiško nusiteikimo verčiau bet kokias negeroves toleruoti negu joms pasipriešinti. Tokioj „blogiui nesipriešinimo“ nuotaikoj visokios negerovės gali klestėti, kiek tik įstengdamos, bet užtat iš visų pusių aistringai sukylama prieš kiekvieną bandymą jas aikštėn kelti. Kritinis žvilgis apšaukiamas vienybės ardymu, ir visi kviečiami nešti savo „inašą“ į bendrą „lobyną“.

Nėra pagrindo taip save nuvertinti vertinimo baime, ir nesame tokie juodi, kad savęs vertinimas tebtų viešas savęs „juodinimas“. Tačiau iš tiesų reikia daugiau pagarbos žodžiui ir tuo pačiu žmogui. Logikos aptartimi, žodis yra minties ženklas. O kadangi mintis yra nukreipta į tiesą, tai ir žodis yra skirtas būti tiesos tarnu. Pašauktas tiesai saugoti, žodis privalo būti *tiesus*. Tiesumo baimė visada nuosekliai veda ir į tiesos baimę. Todėl nevalia žodžio piktnaudoti nei panegirikai, nei plūdimui. Pa-

negirika žodį iš tiesos tarno paverčia netiesia liaupse. Žmogiškoji tuštybė mėgsta pagyrą. O kur yra paklausa, ten atsiranda ir pasiūla. Deja, paklusti tuštybei yra lygu užmiršti, kad pagyromis džiaugtis – tai švęsti laimėjimą kovai tebevykstant. Ne veltui M. Heideggeris sakė, kad išdidžiam žmogui pagyrimas lygus įžeidimui. Lygiai nevalia žodį nužeminti į plūdimo priemonę. Žodį naudoti žmogui niekinti yra lygu patį žodį išniekinti. Nė aštriausioj kritikoj nepamirština žmogui pagarba, reikalaujanti vengti tiek stačiokiško grubumo, tiek sofistinės „elegancijos“. Tenka savo nuomonę pasakyti tiesiai, bet taip, kad nebūtų gėda susitikti tą, kuriam ji buvo pasakyta.

Daug būtų laimėta, jei pasisektų išveisti priespaudos metais susidariusį slapyvardžių pomėgį. Tiesa, pats savaime slapyvardžio vartojimas nėra nusižengimas, be to, galima neturėti takto ir pavarde pasirašant. Tačiau visais atvejais, kur rašoma ne bendru klausimu, o liečiami asmenys, privalu ir pačiam atvirai kalbėti, ne iš po slapyvardžio „dūminės uždangos“. Tik rūpinantis pagarba žodžiui ir žmogui, bus galima nuveikti kritikos baimę ir drauge išugdyti kritiką, kuri vestų pažangon².

Lygiai neteisu tautinės vienybės vardan norėti išskirti *kovą* tarp atskirų pasaulėžiūrų, kryptų, kartų etc. Tai būtų noras vienybės siekti laisvės kaina. Kur yra laisvė, ten iškyla ir skirtybės. O kur yra skirtybės, ten kova yra neišvengiama. Tautinė vienybė negali būti suprantama bandos vienybe, kur kiekvienas savitumas būtų laikomas vienybės ardymu. Tokia vienybės samprata neišvengiamai veda į prievartą, nes taip suprastą vienybę negalima kitaip pasiekti kaip priverstinai visiems primetant vieną kurį nusistatymą. Tai ne gyvybės, o mirties vienybė, nes kur nėra laisvės, ten išblėsta ir kūrybinė iniciatyva. Gyvendami demokratinuose kraštuose, daugiau ar mažiau visi suvokėme, kad vienybei pagrindo ieškotina ne vienoj „generalinėj linijoj“, o tolerantiškame sugebėjime bendrą darbą vieningai dirbti, nežiūrint visų galiimų skirtybių. Tačiau daug sunkiau sekasi įsigyventi į tas normas, kuriomis remiasi demokratinė vienybė.

Dvi pagrindinės, viena su antra susijusios sąlygos tautinei vienybei siekti. Pirma, broliška *pagarba* savo idėjiniam priešininkui ir objektyviai *teisingas* jo darbų vertinimas. Pasaulėžiūrinės, generacijos ar kitos priešybės neturi būti verčiamos asmenine priešybe. Kova turi vykti ne vienu su kitais peštynėmis, o kūrybiniu reiškimusi. Kas pozityvu pasiekta, visiems lygiai privalu sutikti su džiaugsmu, lygiu dėmesiu ir lygiu objektyvumu, neklausiant, ar tai „savas“ ar „svetimas“ laimėjimas. Antra, nesigriebimas nešvarių priemonių nei kovoj su priešininkais, nei savo pačių veikloj. Kas vertina savo tikslus, tas negali imtis nešvarių priemonių (paniekos, demagogijos, insinuacijų ir pan.), kurios juos nuvertintų. *Laimėti nešvariomis priemonėmis visada iš esmės reiškia pralaimėti* – save pačius suteršti. Negarbingai kovoti – tai patiems sunaikinti sau pagarbą. Nedora „saviesiems“ viską atleisti ir tuo pačiu leisti, o priešininkuose ieškoti

² Kritikos ir jos baimės klausimu teko polemiskai pasisakyti straipsnių serijoje „Paspriešinkime kultūriniam nuosmukiui“. In: *Aidai*, 1958, Nr. 9 ir 10, 1959, Nr. 1, 2 ir 3.

kalčių ligi prosenelių. Privalu visų pirma žmones vertinti ne pagal „savumą“, o pagal jų asmeninį vertingumą. Kai doriniai reikalavimai bus lygiai visiems keliami, rietenos nejučiomis aptils, nes jas pakeis visų bendra pastanga kovoti už savosios bendruomenės aukštesnį dorinį lygį. Žmogiškasis padarumas yra tiltas mums visiems jungti ir visus mus vienus nuo antrų skiriančius tarpeklius nuveikti. *Kur nėra kova neišskirs broliškos meilės, ten nėra kova negrės tautinei vienybei.*

Visa pasakyta galioja ir partinei kovai, nuo kurios švarumo itin priklauso tautinė vienybė. Teoretiškai atrodytu, kad išėivijoje partijoms sutarti turėtų būti lengva: atkritus varžyboms dėl valdžios, lieka tik antipartinis pavergtojo krašto laisvinimo uždavinys, dėl kurio nėra išsiskyrimo. Tačiau faktiškai dedasi priešingai: laukiamoji bendra kova išėiviuose netrunka išvirsti į bendras rietenas, kurioms sunku rasti galą, nebesant to arbitro, kuris yra tikrovė. Reali partinė veikla įmanoma tik valstybėje, ir todėl atsidurti už valstybės partijoms yra lygu savotiškai atsidurti už tikrovės.

Išėivių partinė tikrovė primena H. Kasacko veikale „Die Stadt hinter dem Strom“ piešiamą „miestą už upės“, kuriame mirusieji prieš galutinę kelionę į nebūtį sulaukomi lyg savo likimo atbaigti. Dailininkas džiaugiasi radęs kelią į tikrąjį meną, nors čia jis nieko nebenupeš. Advokatas toliau rūpinasi skyrybų byla, nors abu partneriai jau patekę tan pačian „miestan už upės“. Visi panašiai pluša, bet nieko nebenuveikia, beprasmiskai vietoj sukdamiesi, kaip turguje, kur visą dieną mainikavę vakare visi pasirodo beturį tuos pačius daiktus, kuriuos turėjo rytą. Ryškiausiai šį „miestą už upės“ iliustruoja dvi milžiniškos įmonės, konkuruojančios viena antrai pasunkinti uždavinį: viena lydo smiltis į vis kietesnę masę, kad antrajai būtų sunkiau ją sumalti, o antroji stengiasi vis smulkiau tą pačią masę sutrinti, kad pirmajai būtų sunkiau ją vėl sulydyti, ir taip be galo, vis darant pažangą – vietoje...³ Panašiai ir partinėje išėivių buityje daug tokio sukimosi vietoje, lyg besistengiant vieni antriems pasunkinti uždavinį. Panašiai ir išėivijos partinėj karuselėj sunku rasti išėitį, nes viskas sustingę *in aeternum*: kiekviena partija jaučiasi tokia, kokia kadaise buvo, ir kadangi netenka atsidaužti į rinkimų tikrovę, gali amžinai jaustis tokia pat tebesanti. Skaudu netekus nepriklausomos valstybės. Bet dėl to vis tiek nereikia taip elgtis, lyg tebesant savo nepriklausomoj valstybėj. Išėivijoje partijų prasmė nebėra varžybos dėl valdžios, o vieningas jėgų sutelkimas laisvės kovai, aukštesnei už visas partijas. Partinėse kovose čia niekas nieko nelaimi, o greičiau visi pralaimi. Kada perdaug atsiranda junginių, jie virsta skaidiniais. Pavojingiausia, kad bežaisdami skaidinių žaismą vis labiau atsiduriame prieš pagrindinį dvasių išsiskyrimą. Tėra dvi realios „partijos“: kurie priešinamės likimui, tikėdami lietuvybe, ir kurie koegzistuojame su likimu, leisdamiesi nutautimo lemtin. Ne tarp savęs tenka varžytis, o už visų laimėjimą kovai *už laisvą Lietuvą krašte ir gyvą lietuvybę išėivijoje*⁴.

³ H. Kasack, *Die Stadt hinter dem Strom*. Berlin, 1947.

⁴ Lietuviškosios politinės tikrovės klausimą tautiniu žvilgiu išsamiau liečiau straipsnyje „Dvasių išsiskyrimas ir susiskaldymo žaismas“. In: *Aidai*, 1957, Nr. 4, p. 145–153.

III. Gyva tautinė kultūra

Kaip gyvuliui gyventi lygu išlaikyti savo gyvybę, taip žmogui gyventi lygu kurti. Kaip žmogus, taip ir tauta savo egzistenciją užtikrina ir įprasmina kultūrine kūryba. Todėl kovoti už tautinę gyvybę iš tiesų reiškia ją kūrybiškai liudyti kultūrine gyvybe. Kova už mūsų kultūrinę (ir tuo pačiu tautinę) gyvybę kelia tris uždavinius: a) patiems gyventi savo lietuviškąją kultūrą, b) laimėti jai išliekančiųjų vertybių ir c) jos vertinguosius laimėjimus skleisti pasaulyje.

1. *Gyventi savo lietuviškąją kultūrą.* Savame krašte netenka kelti klausimo gyventi savo tautinę kultūrą, nes savaimė ją gyvenama, nors ir ne visų lygiai intensyviai. Svetur tai iškyla gyvybiniu uždaviniu. Gyvendami svetur, turime savo kultūrinę aplinką patys susikurti. O tai neįmanoma, patiems negyvenant savo tautinę kultūrą. Nėra nieko savaimingiau kaip lietuviui gyventi savo lietuviškąją kultūrą. Normaliai tai negali būti laikoma jokia ypatinga našta, reikalaujančia pastangų ar dargi pasiaukojimo. Tačiau daugeliui virsta sunkenybe ir tai, kas normaliai turėtų būti savaiminga. Vienu atveju, turime reikalo su dvasiniu suprimityvėjimu – kultūrinių poreikių apskritai išblėsimu, laisvalaikio ieškant tik „išsiblaškyimo“. Antru atveju, kultūriniai poreikiai tenkinami tik svetimuosiuose, į savąjį kultūrinį gyvenimą žiūrint iš aukšto, nors iš tiesų jo nepažįstant. Dvasinės kultūros apskritai požiūriu yra milžiniškas skirtumas tarp minėtų atvejų, tačiau tautiniu požiūriu lygiai abiem atvejais tik esama, bet negyvenama lietuviškai, arba savo gyvenimą paliekant tuščią, arba jį pripildant tik svetimos kultūros. O kuo negyvenama, tas negali būti ir branginama. Kas negyvena lietuviškai, tam ji savaimė darosi atliekama ir iškeičiama. Šituo būdu ir vyksta nutautimas: kai nieko nebereiškia tautinė kultūra, tai nieko nebereiškia ir pati tautybė.

Gyventi lietuviškai – tai gyventi visais lietuviškosios kultūros laimėjimais. Be abejo, negalime pasitenkinti tik tuo, ką patys pajėgiame susikurti. Gyventi lietuviškai kultūra nereiškia tik joje užsiskleisti, nesidomint plačiu kultūriniu gyvenimu kraštuose, kuriuose įsikūrėme. Užsidarydami gete, neišvengiamai suskurstume. Tačiau lygiai netenka atsisakyti savų kultūrinių pastangų vien dėl to, kad amerikiečiai ar kurie kiti turi visko pakankamai. Mažos išėivių bendruomenės kultūrinis gyvenimas negali nelikti kuklus ir todėl negali pajėgti pilnai patenkinti. Tačiau, kita vertus, yra nesunku *visiems* dalyvauti *visame* jo plote. Ne per dažna koncertų ar teatro spektaklių. Dailės parodos – reta proga. Kultūros žurnalų tėra tiek ir dauguma tokiais tarpais einančių, kad kiekvienas galime ne tik visus juos prenumeruoti, bet ir perskaityti. Jei ne visas pasirodžiusias, tai bent vertingesnes knygas taip pat visi esame pajėgūs įsigyti.

Savai kultūrinei aplinkai svetur sukurti visi privalome domėtis viskuo, kas savo turima. Tai reikalauja ne tik pasyviai naudotis mūsų kultūrinėmis pasiekimais, bet ir aktyviai dalyvauti mūsų kultūrinio gyvenimo kūrime. Šiame uždavinyje dalyvaujame tiek kiekvienas atskirai, tik su savo organizacijomis. Specialiai minėtini tokie sambū-

riai, kaip chorai, teatro mėgėjų trupės, tautinių šokių būreliai, sporto klubai. Mėgėjų kultūrinė saviveikla yra reikšminga ir savame krašte, bet dar ji reikšmingesnė svetur.

Mėgėjų sambūrių svarbą iš pat pradžių supratome. Džiuginami jų laimėjimų, galbūt jų reikšmę net perdėjome, jei kas manėme, jog nieko daugiau ir nebereikia. Dabar kartais iškyla priešinga tendencija – besirūpinant aukštesniu mūsų kultūros lygiu, nuvertinti tai, kas tėra „liaudies“ ar „masės“ saviveikla. Iš tiesų, netenka mėgėjų saviveiklos nei pervertinti, lyg nieko daugiau neberekėtų, nei nuvertinti, lyg būtų geriau nieko negu mėgėjiškai. Žinoma, mėgėjų sambūriai nelengvai gali pasiekti aukštesnio lygio, net ir turėdami profesiskai parengtus vadovus. Tačiau tai nepaneigia jų reikšmės. Kultūrinė mėgėjų saviveikla choruose ar teatro būreliuose yra prasminga. Chorai išlaiko gyvą lietuvišką dainą, savo skaidriu švelnumu taip būdingai liudijančią mūsų tautos dvasią. Teatro spektakliai mūsų dramų iš knygos puslapių perkelia į plastišką scenos tikrovę.

Svarbiausia, visi mėgėjų sambūriai yra reikšmingi ne tik savo viešomis pasiekimais, bet ir savo dalyvių vidiniu formavimu. Šiuo atžvilgiu mėgėjų saviveikla ypačiai yra reikšminga jaunimui. Susitelkiant lietuviškai dainai, scenai, šokiui, tuo pačiu giliau įaugama į lietuvybę ir giliau suaugama savo tarpe. Visi šios rūšies sambūriai laikosi savo dalyvių nuoširdžiu pasiaukojimu, skiriant poilsio laiką, gundomą įvairių „išsiblaškimų“. Bet užtat ir tampa brangu, kam skiriama tiek laiko ir sielos: su daina ir scena brangi tampa ir pati lietuvybė. Lygiai svarbu, kad kiekvienas sambūris, galįs išsilaikyti tik bendra drausme ir bičiuliška savitarpio nuotaika, savo dalyvius susieja ryšiu, glaudesniu negu kitose organizacijose. O bičiuliškas vienybės su kitais ryšys savaime tampa ir tautiniu ryšiu. Tuo būdu kiekvienas šių sambūrių drauge yra ir lietuviybės židinytis. Kur tik galima, kiekvienoje kolonijoje svarbu šiuos lietuviškus židinius išlaikyti gyvus. Mažiau svarbu, kad ne visur jie gali būti pajėgūs. Pavyzdžiui, koks kur bebūtų choras, jis vis tiek liks savo kolonijai reikšmingas, nes vis tiek jis savo dalyviuose ugdytą dainos entuziazmą ir tuo pačiu skleis dainą pobūviuose, iškylose ir kt.

2. *Kurti lietuviškąją kultūrą.* Bendriausia prasme kiekviena kultūrinė pastanga savyje slepia kūrybiškumą. Yra kūrybiškumo ir organizavime apskritai, ir vienokių ar kitokių kūrinių atlikime. Tačiau tikrąją prasme kūryba tėra ten, kur sukuriama iš tiesų nauja. Nors kultūrinė gyvybė reiškiasi visokeriopais pavidalais, visų pirma ją liudija tikroji *kūryba*. Nepakanka tik gyventi tuo, kas jau sukurta. Kaip bebūtų brangu ir vertinga tai, kas laimėta, kūrybinė valia veržiasi į naujus, *savus* laimėjimus. Tikra gyvybė visada išsiskleidžia, kurdama naują. To reikalauja jau pati viešoji kultūrinė veikla, apie kurią tik ką kalbėjome. Chorai ar solistai laukia naujų dainų, scena – naujų dramos veikalų etc. Visose srityse yra gyvas ilgesys sulaukti naujų dalykų – naujų dailiosios literatūros veikalų, naujų filosofijos ar mokslo studijų, naujų muzikos ar dailės kūrinių. Kiekvienas laikas savo gyvybę apreiškia *savita* kūryba.

Gyventi kultūra ir ją kurti yra skirtingi uždaviniai. Reikalavimas naudotis kultūrinėmis vertybėmis kreipiasi į visus. Visiems yra pareiga dalyvauti savo bend-

ruomenės kultūriniam gyvenime. Tačiau negalima reikalauti visus kurti, nes kūrybinis talentas yra prigimties dovana, o ne pastangų vaisius. Kam prigimtis nesuteikė kūrybinio talento, tas negali jo įsigyti nei sąžiningiausiu darbu, nei geriausioj mokykloj. Kūrybinis talentas yra „malonė“, suteikta tik „pašauktiesiems“, ir todėl galima kalbėti tik apie kūrybinį pašaukimą, o ne kūrybinę pareigą. Lygiai kūrybos atveju nebegalioja „vis tiek“ ta prasme, kuria sakėme, jog kokį chorą kuri kolonija beturėtų, vis tiek jis lieka jai reikšmingas. Kaip nėra kūrybai pareigos, taip nėra jai nė atlaidumo. Naudingą darbą atlieka ir menkas choras, bet menka kūryba neturi jokios vertės. Menki kūriniai iš tiesų nėra verti nė kūrinių vardo, nes jie iš tiesų nieko nereiškia, lyg nebuvę.

Būdami maža bendruomenė, negalime visur turėti kūrybiškai pajėgių žmonių. Tačiau principiškai neturime nieko išskirti kaip „prabangiška“ ir todėl nereikalinga. Išlaikyti laisvei gyvenamojo krašto kultūros atžvilgiu būtina turėti savo kultūrą *viso pločio ir viso gylio*: nuo pasakų ligi aukštosios poezijos, nuo pramoginės muzikos ligi simfonijų, nuo poilsinės lektūros ligi filosofinių bei mokslinių studijų.

Nelemta laikyti prabanga, „šiose sąlygose“ nereikalinga, visa, kas yra aukščiau liaudinio lygio. Negalima tautos tapatinti su liaudimi, nes lygiai ir šviesuomenė priklauso tautai. Ir dar labiau negalima liaudiškumo tapatinti su primityvumu, nes ir liaudies skonį tenka ugdyti, o ne smukdyti. Kaip mes visi nesame tik „liaudis“, taip ir lietuviškoji kultūra negali likti liaudinio lygio. Norėti „liaudies“ skonį dogmatizuoti neliečiamu kanonu būtų lygu imtis iš savo tarpo išstumti visus „neliaudinius“ talentus, kaip atsitiko senojoj išeivijoj. Kiekvienam talentui reikia rasti vietos reikštis ir mūsų tarpe.

Lygiai yra nelemta laikyti nereikalinga prabanga ir visa tai, kas tiesiog nežadina patriotizmo ir neliečia Lietuvos. Kaip pirmu atveju norima paneigti visa, kas „liaudžiai“ nesuprantama, taip antru atveju linkstama nuvertinti visa, kas tiesiog netarnauja patriotizmui, lituanistikai ar Lietuvos propagandai. Pagrindinė šio nacionalistinio utilitarizmo prielaida yra pažiūra, kad tik tai turi tautinės vertės, kas tiesiog liečia tautą. Iš tiesų, ši prielaida yra toks pat nesusipratimas, kaip manyti, jog gražus modelis padaro paveikslą gražų. Priešingai, paveikslui grožį teikia ne tai, kas vaizduojama, o paties vaizdavimo kūrybinė jėga. Panašiai yra ir tautiniu požiūriu: *kas kūrybiškai vertinga, tas vertinga ir tautai*. Visi kūrybiniai laimėjimai mūsų tautiškumą stiprina, vis vien, ar vienas kūrinys mus nukelia Lietuvon, o antras – ne, ar viena studija yra lituanistinė, o antra skirta kuriai nors bendrajai problemai. Atvirkščiai, poezijos ar šiaip veikalas, dailės ar muzikos kūrinys, būdamas menkas, nepasiekia širdies, nors ir kaip norėdamas ją sujaudinti. Iš visko norėti patriotinio žadinimo yra lygu norėti gyventi tik vaistais, o ne normaliu maistu. Nereikia lietuviybės paversti lyg normalius gyvenimo rūpesčius užmušančia liga, o save – ligoniais, kuriems niekas daugiau neberūpėtų. *Juo lietuviškasis gyvenimas bus pilnesnis, juo jis bus ir gyvybingesnis*. Kiekvienas, ko nors iš lietuviškosios kultūros išjungimas reiškia jos skurdinimą. Nieko netenka laikyti „pra-

bangą“, kas apskritai yra reikšminga. Ne visa mūsų sąlygose yra rentabilinga, bet ir mūsų sąlygose visa yra reikalinga. Ką tik galime, tą ir turime duoti⁵.

Kūrybos (tikrąja prasme) reikalingumo negalima matuoti nei daugumos („liaudies“), nei šios dienos pareikalavimu. Tai būtų lygu viską matuoti pačiais savimi, šiuo metu matuojant, be abejo, daug ko šiandien daugumui nereikia. Tačiau *kūryba savo antlaikine reikšme peržengia gyvenamąją dabartį*. Kas vertinga sukuriama, tas sukuriama ne šiai dienai, o visam laikui. Šiuo požiūriu kūryba (tikrąja prasme) išsiskiria iš visos kitos kultūrinės veiklos. Kongresai ir suvažiavimai, dainų šventės ir koncertai, dramos ir operos spektakliai, visi minėjimai etc. yra reikšmingi, bet visa ši viešoji kultūrinė veikla yra reikšminga tik mums, kurie šiandien joje dalyvaujame. Tai visa liudija ir drauge palaiko mūsų tautinę gyvybę. Tačiau šią visą kultūrinę veiklą sudaro vienkartiniai įvykiai, praeina su ta pačia diena. Kai mūsų nebeliks, nieko nebeliks ir iš visos mūsų viešosios veiklos. Jei nieko išliekama nebūtume sukūrę, išblėstume nieko istorijai nepalikę. *Įvykiai praeina su laiku ir žmonėmis, bet kūriniai išlieka. Kūryba yra išliekamos vertės*. Praeis dainų šventės bei koncertai, bet išliks sukurtosios dainos bei kiti muzikiniai kūriniai. Išblės žurnalistinės polemikos, bet išliks poezijos ar dailės kūryba. Bus užmiršti kongresai, bet išliks filosofinės ar mokslinės studijos. Bus sugriautos bažnyčios, salės, svetainės bei kiti pastatai, bet dvasios kūriniai išliks gyvi. Kiek bebūtų reikšminga visa, ką veikiame, savo galutinio įprasminimo sulauksime tik išliekamos vertės kūryboje. Visa eiline, kasdienine savo veikla gyvename tik sau, išei viams. *O išliekamosios vertės kūryba mus betarpiškai įjungia visos tautos istorijon*. Kas sukuriama išliekamos vertės, tas sukuriama ne tik sau, bet ir visai tautai.

Nematyti tuo tarpu vilties grįžti tėvynėn tiems, kurie ilgimės jos žemės bent savo palaikams. Svetur mirtis skina mus: žmogaus amžius trumpas, o istorija žengia lėtai. Kai bus galima grįžti, galimas dalykas, nebebus kam begrįžti. Mes negrįšime Lietuvos, bet grįš jon mūsų kūriniai. *Anksčiau ar vėliau mūsų kūrybiniai laimėjimai pasieks tautą ir tęs jį savo istorinę egzistenciją*. Ne vienam kūriniui, kurio čia „nereikėjo“, nes juo džiaugėsi tik keliolika žmonių, galbūt lemta didelė ateitis (ir Donelaičio „Metai“ savo laiku buvo nereikalingi ir tautą pasiekė tik po ilgesnio laiko). Tuo būdu tai, kas šiandien daugumui atrodo nereikalinga „prabanga“, iš tiesų savyje slepia patį mūsų įprasminimo pažadą: *tie kūriniai, kurie grįš tauton, jį grąžins ir mus visus*, liudydami mūsų išeivinę buitį tautos istorijoj. Todėl iš tiesų visa yra reikalinga, ką mūsų kūrėjai kuria, nes visa tai kuriama visai tautai, tuo pačiu įprasminant ir mūsų klajonę pasaulį – dvasiškai gražinant mus paliktojon tėvynėn.

3. *Vesti lietuviškąją kultūrą į pasaulį*. Vienu požiūriu, mums, atsidūrusiems išei vijoj, save įprasmininti yra lygu savo dvasine kūryba grįžti į tautą. Antru požiūriu, tautai svarbu išei ti į pasaulį – savais kultūriniais laimėjimais našiai įsijungti į tarptautinę žmonijos bendruomenę. Tai savo ruožtu ir mums kelia uždavinį – skleisti pasaulyje

⁵ Dėl liaudiškumo ir tautiškumo kriterijų kūrybai žr. minėtą straipsnių seriją „Paspripiešinkime kultūriniam nuosmukiui“. In: *Aidai*, 1958, Nr. 9–10, 1959, Nr. 1–3.

vertinguosius mūsų tautos laimėjimus ir tuo būdu padėti jai užimti prideramą vietą kitų tautų tarpe.

Pasaulio scena neišvengiamai visų pirma yra didžiųjų tautų arena. Tačiau ir mažosiose tautose yra gilus ilgesys nelikti nuošaliai, o dvasiniais laimėjimais rungtis pasaulio scenoje su įprastiniais jos šeimininkais. Ištisa eilė ir mažųjų tautų savo įnašu žmonijai yra atsistojusios lygiomis šalia didžiųjų tautų. Tačiau mūsų tautai nebuvo lig šiol lemta iš savęs išeiti. Niekuo negalime didžiuotis, kas būtų visame pasaulyje žinoma. Todėl ir pati Lietuva taip mažą visur žinoma. Niekio nuostabu: nors savo istorija esame sena tauta, tačiau savo tautine kultūra esame „naujakuriai“. Tautinio atgimimo metais, atsiplėšus nuo lenkų ir pradėjus iš liaudies kilti savai šviesuomenei, daugely sričių teko pradėti iš nieko. Kiekvienas žingsnis buvo lyg pirmosios vagos amžių dirvone plėšimas. Didelio kūrybinio gyvastingumo parodėme, sulaukę nepriklausomybės, bet vis tiek už savo ribų beveik neprasiveržėme.

Suprantama, kad kvietimas leistis į „tarptautinius vandenis“ buvo entuziastiškai sutiktas kaip išievių misija. Tačiau klausimas, kiek bliviai šis uždavinys suvokiamas. Viena vertus, jis keliamas taip, lyg jau nebetektų nieko sau patiems bekurti ir lyg pakaktų tik su svetimaisiais savo lobiais pasidalyti. Pasaulin išeiti reikia turėti, su kuo būtų galima išeiti. Netenka savęs pervertinti, lyg jau visa, ką turime, būtų „pasaulio“ verta. Kita vertus, netenka savęs nuvertinti, lyg tai, ko „pasaulin“ neišvedėme, jokios vertės ir neturėtų. Daug kas vertinga niekada negalės būti išvesta pasaulin tik dėl to, kad tai neišplėšiama iš mūsų būties „eksportui“ (nei „Anykščių šilelis“, nei „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“ išversti nebėra tie patys). Svarbiausia, imant jau save pačius, žygio į „tarptautinius vandenis“ neišivaizduoti per lengvai. Į pasaulį išeiti yra daugiau negu tik įsijungti į gyvenamuosius kraštus, nes nė didžiosiose tautose reiškiamasis savaime dar nėra patekimas pasaulin. Lygiai aišku, kad besileidžiant į „tarptautinius vandenis“ tenka saugotis pirma nepaskęsti svetimuose vandenyse – beieškant „pasaulio“, neprarasti savęs. Uždavinys yra ne patiems pasaulyje paskęsti, o savo tautą pasaulin išvesti⁶.

Nors daugeliui „eiti į pasaulį“ svetur gali būti tik priedanga iš savo tautos išeiti, gyvenimas didžiosiose tautose išievius įgalina daug kuo patarnauti savajai tautai svetimuosiuose. Pirmiausia iš tiesų jau pats atskirų asmenų kūrybinis svetur reiškimasis drauge yra tiesimas savo tautai kelio į platesnę viešumą. Netenka čia nieko specialiai įpareigoti, nes čia asmeninis interesas savaime kiekvieną skatina veržtis. Kai paprastose karjerose prasiveržimas tėra naudingas pačiam asmeniui, tai kūrybos srityje jis savaime įgyja ir tautinio laimėjimo vertę. Kiek tuo būdu pajėgsime Lietuvai laimėti „pasaulio“, priklausys nuo to, kiek iš mūsų tarpo iškils kūrybinių talentų. Kaip nieko čia netenka specialiai įpareigoti, taip nieko čia negalime nė organizuoti: kūry-

⁶ Platesnė klausimo analizė pateikta straipsnyje „Beieškant kelio mūsų tautinei kultūrai į pasaulį“. In: *Aidai*, 1953, Nr. 4, p. 148–157.

biniai talentai dovanojami, o ne „išsiauklėjami“. Tačiau nuo mūsų pastangų priklauso informacinis pasaulio supažindinimas su Lietuva. Visi pripažįstame, kad tai degamas reikalas, tačiau tuo tarpu nepajėgėme šiam uždaviniui įsitempti. Aktualu visomis pagrindinėmis didžiųjų tautų kalbomis parengti veikalus, informuojančius apie Lietuvą. Lygiai reikalingos studijos atskiroms mūsų kultūros sritims. Tačiau sunku kam į jas leisti svetimą kalbą, kol dar ne visur jų turime savo pačių kalbą. O kai diletantiškai imamasi svetimuosius su mumis supažindinti, ne reikalui patarnaujama, o padaro ma tik gėdos. Kaip rodo žurnalo „Lituanus“ pavyzdys, daugiausia sėkmės šiame bare galima tikėtis draugėn sutelkus vyresniųjų ir jaunesniųjų pajėgas. Jauniesiems mūsų mokslininkams į šį uždavinį įtraukti būtų pravartu, kad jie jau savo disertacijoms pasirinktų lituanistines temas. Humanitariniuose bei visuomeniniuose moksluose tokia galimybė yra. Lituanistikos institutui tiktų šiam reikalui palaikyti gyvą ryšį su minėtųjų mokslų judresniais studentais ir reikale pagelbėti sugestijomis bei šaltiniais. Be specialių lituanistinių studijų, reikia ir bendrojo pobūdžio veikaluose bei straipsniuose, mūsų autorių skelbiamuose svetimomis kalbomis, kur galima, nepamiršti Lietuvos, o taip pat išnaudoti visus savuosius šaltinius. Sakysime, veikale, pasiėmusiame apžvelgti fizinio ugdymo problemos sprendimus beveik visose tautose (ligi rumunų ir turkų), iš lietuvių autoriaus yra pagrindo laukti bent vieno sakinio ir Lietuvai su St. Šalkauskio esminga fizinio lavinimo doktrina, šiam reikalui kiekvienam privalu būti pačiam susipažinusiam, kas jo specialybė yra pas mus pasiekta. Pagaliau, ne mažiau už faktinę informaciją apie Lietuvą svarbu perteikti didžiųjų tautų kalbomis, ką vertinga turime sava kalba. Mažosioms tautoms tenka pačioms pasirūpinti vertimais iš jų kalbos. Tai nelengvas uždavinys, reikalaujantis lygiai tobulo abiejų kalbų vartojimo. Savo prasme vertimo darbas yra taip pat kūrybinis menas, ir menkai atliktas vertimas yra lyg nebuvęs. Pirmųjų kuklių bandymų jau turime. Toliau šiame bare yra vilties daug susilaukti iš jaunosios kartos, tobulai išmokusios gyvenamųjų kraštų kalbas.

4. Veiksniai, nuo kurių priklauso kultūrinė gyvata (kūrėjai, visuomenė, tarpininkai, mecenatai). Visi tautinės kultūros ugdymo uždaviniai vienu ar kitu būdu yra susiję su keturiais veiksniais.

Pirmasis veiksnys – *kūrėjai*. Nuo bolševizmo tironijos tremtin išvyko didžioji dalis mūsų rašytojų, dailininkų, muzikų, o taip pat pagrindiniai lituanistai ir kiti dvasinių mokslų atstovai, taigi, svarbiausi tautinės kultūros ugdytojai – kūrėjai. To neturime užmiršti, besiteisindami, jog tik išeiviai tesame. Savo tarpe turimų kūrėjų skaičiumi esame daugiau atsakingi negu paprasti išeiviai. Nestokojame kūrėjų, bet šie stokoja sąlygų. Kritika sąlygomis nieko nepateisina, bet gyvenime jos daug lemia. Nors kūrybinis talentas suteikiamas lyg malonė, bet šiai „malonei“ pateisinti reikia kieto darbo ir tuo pačiu pakankamo laiko. Tai atsako klausimą, kodėl turėdami tiek istorikų, literatų, kalbininkų ir kitų kūrybinių pajėgų vis dėlto per 15 metų sulaukėme tiek mažai. Tik dailiosios literatūros knyga per vargus mušasi viešumon, o mokslinės ar apskritai intelektualinio pobūdžio knygos beveik neturime.

Tai sakant, nenorima nieko nei kaltinti, nei teisinti, o tik nuogai konstatuoti: daug galimybių sužlugdė skurdas, kurian drauge su visais – ir dar labiau – pateko mūsų kūrėjai. Neteisu deklamuoti, jog daug kūrėjų davę žmonijai savo veikalus tik skurdo įkvėpti. Ir skurdo patirtis gali būti brangi tikrovės be šydo pažinimu, bet tik tada, kai ji nesunaikina paties žmogaus. Istorija cituoja tik tuos, kurie įveikė skurdą, bet niekas nežino tų, kurie skurde palūžo. Svarbiausia, skurdu paprastai laikoma kita, negu mūsų kūrėjų padėtis. Kai paprastai pasakojama, jog teko skursti savo laiką skiriant kūrybai, tai mūsų kūrėjų atveju skurdas yra dvigubas dėl to, kad jie apskritai negali savo kūrybiniam darbui skirti normalaus laiko. Pasakojamas Dostojevskio ar Balzako grūmimasis su skolomis, kuriant vis naujus veikalus, mūsų rašytojams atrodo viliojančia idile: skoloms išmokėti jiems netenka su knygomis skubėti! Duonos galima užsidirbti, bet tik ne savu (kūrybiniu) darbu, tiek iš pradžių, tiek ir po kelių knygų. Šia prasme skurdo marios mūsų kūrėjams neišbrendamos. Išskyrus vieną antrą laimingesnę išimtį (daugiausia šeimos dėka), mūsų sąlygose galėjo būti sukurta tik tiek ir tik tai, kas gali būti sukuriama ir laisvalaikio. O tiems, kurių srityse kūrybiniam darbui nepakanka laisvalaikio valandų ar kurie pabandę pavargo, beliko daugiau „įsikurti“ negu kurti. Todėl mums tenka didžiuotis daugiau savo žmonių asmeniniu prasiveržimu negu jų kūrybiniais darbais, pavyzdžiui, profesorių atveju – jų mokslo veikalais. Iš esmės tie patys rūpesčiai laukia ir jaunosios kartos. Žinoma, asmeninio skurdo klausimas jiems nebekils. Tačiau turėdami grumtis už savo poziciją asmeninė karjerai ir jie aštriai susidurs su laiko stoka drauge reikštis ir lietuviškosios kultūros bare. Kaip dabar, taip ir vėliau lietuviškajai kūrybai teks remtis savo kūrėjų asmeniniu idealizmu.

Antrasis veiksnys – *visuomenės kultūrinis interesas*. Kultūrinė kūryba neįmanoma ne tik be kūrėjų, bet ir be visų tų, kurie jos laukia ir ją priima. Nors kūrybos „reikalingumo“ negalima matuoti tik šios dienos pareikalavimu, vis tiek negali būti kuriama „amžiams“. Kiekvienam kūrėjui reikia jį vertinančios visuomenės. Primityvaus lygio bendruomenė iškilus kūrėjas negali pasireikšti: būdamas „nereikalingas“, jis turi arba pats žūti, arba šią bendruomenę palikti. Kur reikalingos tėra praktinės profesijos, ten „nereikalingų“ talentų ir neiškyla, ar jie lieka nuošaliai nuo savo bendruomenės, negalėdami joje reikštis. Neatsitiktinai senuosiuose išėiviuose šalia kunigų, gydytojų ir advokatų gausiau iškilo tik dainininkų, kurių reikalingumas „visiems“ yra akivaizdesnis, negu rašytojų ar mokslininkų, dailininkų ar kompozitorių. Vėliau atvykusiuose, esant nemažam skaičiui didesnio išsilavinimo žmonių, lietuviškosios išėivijos kultūrinis gyvenimas pagilėjo ir paplatėjo. Jei lygintume savo bendruomenę su šio ar kitų kraštų visuomenės vidurkiniu kultūriniu interesu, galbūt nerastume savęs žemiau bestovinčių. Leidžiama enciklopedija, kultūros žurnalai, laikraščiai bei knygos, dailės parodos, koncertai, dramos (Čikagoje – ir operos) spektakliai etc. mūsų dydžio (50 000–70 000 asmenų) bendruomenę teigiamai charakterizuoja. Tačiau tenka žiūrėti ne palyginimo su kitais, o savo pačių reikalo. Privalu ištesėti visa, ką galime,

kad beprasmiskai neišblėstų mūsų turimos kūrybinės pajėgos. Didžiuojantis tuo, kas laimėta, tenka drauge sielotis dėl visko, ką mūsų abejingumas pasmerkė likti nerealiizuota galimybe. Visa, kas mūsų tarpe pasiekama, ne be pagrindo laikome visų bendru nuopelnu. Lygiai visų bendra kalte turime prisiimti ir tai, jog daug kur esame likę beveik tuščiomis rankomis. Šiuo atžvilgiu kelia rūpesčio, kad daugelio kultūriniai poreikiai ne plečiasi, o siaurėja. Vis labiau mums mažiau ko bereikia, nors nebe vargšai esame. Vargas greičiau kitas – nuveikus naujakurinius rūpesčius, darytis dvasinio intereso vargšais. Tai miesčioniškas nusiteikimas poilsio ieškoti ne dvasinėje atgaivoje, o paprastame išsiblaškyje. Todėl puota nurungia paskaitą, šokiai – koncertą, gamton išvyka – knygą. Būdingai kultūriniai poreikiai miesčioniškai suvokiami pramoginiais poreikiais, kaip liudija jau pats susikurtas „kultūrinės pramogos“ žodis. Kur pramogos negalima rasti, ten nerandama nė intereso. Tai paaiškina, kodėl vis sunkiau žmones pasiekti knygai, ypačiai tai, kuri skirta ne laikui užmušti, o žmogui sutelkti. Juo vienašališkiau laisvas laikas praleidžiamas tik pramoginiam išsiblaškyimui, juo labiau tuštėjama ir tamsėjama. O juo plačiau iš šviesuomenės žengiamo į tamsuomenę, juo sunkiau viešumą išvysti viskam, ko vis mažiau belaukiama. Šis užburtas ratas skurdina mūsų kultūrinę dirvą ir gilina atsiveriančią prarają tarp kūrėjo ir tamsėjančios visuomenės. Juo visuomenė konservatyvėja bei primityvėja, juo kūrėjas iš vado darosi sukilėlis. Tai mums ir būdinga šiuo metu.

Trečiasis veiksnys – *tarpininkai*, kultūrinės vertybes paskleidžią visuomenėje. Šis veiksnys ypačiai yra svarbus tada, kai kultūrinės vertybės nebėra pelninga prekė. Pakako leidėjų Vokietijoje, kai knyga nešė pelną. Bet kada leidyba pasidarė nebepeelningas biznis, pranyko leidėjai. Pelno motyvu pagrįsta privatinė iniciatyva jau yra beveik užleidusi vietą visuomeninio pobūdžio leidykloms – laikraščių, vienuolynų. O kada ir šios leidyklos pasirodė be drąsesnės iniciatyvos, leidėjais ima iškilti kultūriniais reikalais jautresnės organizacijos. Tuo būdu, neatsirandant reikalui jautrių, bet pelnui negobšių leidėjų, iš dalies visuomeniniu uždaviniu tampa ir knygos leidyba, normaliai paliekama privačiai iniciatyvai. Visuomeniškai tenka organizuoti ir „paklausą“ – išspausti iš autorių, ką tik galima, o paskui pasiekti „vartotojus“, kuriuos tik galima sudominti. Šiuo keliu galima išeiti iš užburtojo rato – pirma žiūrėti reikalo (ką reikia išleisti), o paskui jau rūpintis nuostoliu (t. y. išplatinimu). Kai kuris vertingesnis dalykas rūpestingai platinama, tai ir išplatinama. O kai plačiau paskleidžiama, tai nuostolio nebesusidaro. Kas normaliu prekybos keliu neįmanoma, tas dar lieka įmanoma organizacinio idealizmo pagrindu.

Ketvirtasis veiksnys – *mecenatai*. Šiuo žodžiu nebesikreipiama į visus. Kaip kultūros sąvokos netenka sieti tik su pramoga, taip netenka jos sieti ir su auka. Normaliai tenka ne aukoti, o naudotis tomis kultūrinėmis vertybėmis, kurios pateikiamos. Tačiau ir visiems pasidarius mūsų kultūrinių „produktų“ vartotojais, vis tiek liks atvejų, kur neišvengiamai prisireiks mecenatinės paramos, nenorint tuščiomis likti. Tai visų pirma atvejai, kur tenka finansuoti ne tik išleidimą, bet ir parengimą (pvz.,

gero informacinio leidinio apie Lietuvą svetimiesiems). Toliau visi tie atvejai, kur kad ir kaip besistengiant, negalima be nuostolio išsiversti (pvz., didesnį muzikos kūrinį leidžiant). Normaliai tokią kultūros globą vykdo valstybė, ypač mažosiose tautose. Nesant valstybinės paramos, lietuviškosios kultūros globai privalo išsipareigoti finansiškai pajėgūs tautiečiai, tapdami vieno ar kito kultūrinio žygio mecenatais. Tokių finansiškai pajėgių tautiečių jau turime gydytojuose, verslininkuose, iš dalies inžinieriuose ir kuniguose. Išskyrus pastaruosius, pirmųjų trijų korporacijų žmonės lietuviškajai veiklai paprastai neranda ir negali rasti laiko. Visiškai pagrįstai galima iš jų laukti lietuviškojo įnašo bent mecenatiniu dosnumu, ne labdarą ar reklamą vykdant, o tik savo lietuvišką pareigą atliekant.

IV. Tautinis jaunųjų kartų auklėjimas

Išlaikyti išeivijos tautinę gyvybę – tai tautiškai išauklėti jaunąsias kartas, būtent – įugdyti jas į lietuviybę ir tuo būdu jose įžiebtį lietuviškąją sąmonę. Tiedu uždaviniai neišskiriami. Be faktinio jaugimo į lietuviybę nėra įmanomas nė lietuviškas nusistatymas. Kol jaunajai kartai lietuviybė bus tik Lietuvių Chartos pareiga, jog „lietuvis lieka lietuviu visur ir visada“ (§2), tol vis iš naujo bus ieškoma šiai pareigai pagrindo ir klausama, kodėl turiu likti lietuviu „visur ir visada“. O šis pagrindas slypi ne vienokiame ar kitokiame teoriniame atsakyme, o faktiškame asmeniniame lietuviybės pasisavinime. Kam lietuviybė yra virtusi asmenine būtimi, tam savaime ji yra tapusi nepakeičiamai brangi. *Patriotinis auklėjimas turi vykti tautiniu auklėjimu*. Būtina savo vaikus išauklėti tikrus lietuvius – ne „iš pareigos“ tokiais besijaučiančius, o iš tikrųjų jais esančius ir norinčius būti, t. y. nusistačiusius ir savo vaikams perteikti tautinę gyvybę lietuviškose šeimose⁷.

1. *Jaunosios kartos įugdymas į lietuviybę*. Išauklėti savo vaikus lietuvius reikia: a) išmokyti gimtosios kalbos, b) įdiegti tautinį charakterį, c) išsąmoninti tautos istoriją ir d) perteikti jos kultūrinius laimėjimus.

a) *Kalba* liudija tautinę gyvybę tiek apskritai tautos, tiek atskiro asmens. Vydūno žodžiais, „kalba yra tautai kaip kūno žadas kūnui“⁸, kur žadas reiškia kvapą kaip gyvybės sinonimą. Blėstant tautos kalbai, blėsta ir pati tauta. Dar labiau tai galioja išeiviams, atsidūrusiems už tėvų krašto. Svetur kalba yra tiesiog neatskiriama nuo tautybės. Čia kalba yra ir pagrindinis kilmės liudijimas (Vydūno kitu žodžiu tariant, „tautos vėliava“⁹), ir tautinio apsisprendimo išpažinimas. Neišmokus svetur tėvų kalbos, savaime mirštama ir tėvų tautai. Todėl pirmasis tautinio auklėjimo būtinas iša-

⁷ Lietuviškai pagrindinės studijos tautinio auklėjimo klausimais yra šie veikalai: St. Šalkauskis, *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. Kaunas, 1933; A. Maceina, *Tautinis auklėjimas*. Kaunas, 1934 (disertacija).

⁸ Vydūnas, *Tautos gyvata: Filosofiški-Sociologiški aiškinimai*. Tilžė: Rūta, 1920, p. 53.

⁹ *Op. cit.*, p. 7.

kymas yra išmokyti vaikus tėvų kalbos kaip *gimtosios* kalbos. Tai būtina ir tai galima. Kiekvienas normalus vaikas gali išmokti dvi kalbas. Tik visiškai bukam vaikui, vėliau besimokant gyvenamojo krašto kalbos, gali būti neįmanoma nepamiršti namuose išmoktosios tėvų kalbos. Jei tačiau daugelis ir normalių vaikų laisvai nebevaratoja gimtosios kalbos, tai tik dėl to, kad tėvai jais deramai nesirūpino.

Būtina vaikus išmokyti tėvų kalbos. Tačiau tuo tautinis auklėjimas tik prasideda, o ne baigiasi. Lietuviybei vaikuose įskiepyti nepakanka juos tėvų kalbos išmokyti, kaip daugelio manoma. Kalbos reikšmė, sakyčiau, yra lyg rakto: jis yra būtinas įrankis, jei norima pasiekti, kas juo užrakinta; jei tačiau tuo nesidomima, jis virsta tik nenaudinga geležėle. Kalba vaikui turi atverti kelią į tautos dvasinius lobius, užrakintus lietuviškoje knygoje. Todėl nepakanka vaikus pramokyti lietuviškai susikalbėti kasdieniniais reikalais. Reikia juos taip pat įugdyti į lietuvišką knygą. Tik tuo atveju kalba pavirs ryšiu su visa tauta. O jei tėvų kalbos išmokstama tik namuose su jais susikalbėti, tai faktiškai ji ir tarnauja ryšiui tik su tėvais, o ne su pačia tauta. Tokia lietuvybė, kuri tesireiškia namuose tėvų kalbos vartojimu, negali būti atspari: ji išblėsta su tėvų mirtimi. Akivaizdžiai tai matome senojoj išėivių kartoj, kur ir lietuviškai išmokytieji bei lietuviškas šeimas sukūrusieji nebesirūpina savo vaikų lietuviškai auklėti.

Lietuvybė yra daugiau negu tik lietuvių kalba. Todėl nepasitenkinant tik kalba reikia savo vaikus į lietuvybę įugdyti visu pločiu ir gyliu, kad ji taptų jiems patiems brangi, o ne tik dėl tėvų „iš pareigos“ gerbiama. Kaip anksčiau pastebėjome, be kalbos, lygiai svarbu jaunąją kartą įugdyti į tautinį charakterį, tautos istoriją ir kultūrinius jos laimėjimus.

b) *Tautinis charakteris* apskritai atitinka tai, ką amerikiečiai vadina „gyvenimo būdu“ (*way of life*). Tai pažiūrų į gyvenimą visuma, išreiškianti tautai būdingą etosą ir atitinkamai objektyvuota tam tikrais nusistatymais bei papročiais. Nors kas vertinga, tas lygiai visur yra vertinga, tačiau tai neišskiria etoso įvairavimo skirtingose bendruomenėse. Vertybių yra įvairių ir tiek, kad niekas negali į jas visas lygiai kreiptis. Vienur į centrinę vietą iškyla vienos, kitur – kitos vertybės. Pagal tai kiekviena tauta pasižymi savitu etosu, jai būdingu žvilgsniu į gyvenimą ir žmogų. Mūsų tautinį charakterį paskutiniaisiais šimtmečiais formavo skurdi buitį, teikusi daug kančios patirties. Tai įspaudė tam tikro išorinio šiurkštumo ir per lengvai nepasitikinčio uždarumo, bet iš vidaus tik nuskaidrino gilų žmoniškumą, pagrįstą tauria išmintimi, kad už visus turtus ir laimes aukščiau stovi pats žmogus. „Nenusineši į karstą“ yra lietuviui būdingas posakis, kuriuo jis žvelgia į gyvenimą ir saugo savo vidinę laisvę¹⁰.

Tačiau tautinis charakteris nėra nei paveldimas, nei apskritai saugus. Ypačiai jis atsiduria pavojun svetur, nebetekęs savo formuotų papročių atramos ir savo kurto moralinio klimato. Patekus į naujas sąlygas, lengvai susiviliojama nauju „gyvenimo būdu“, jo tikrųjų vertybių iš tiesų nesuvokus ar jas iškreiptai suvokus. Tuo būdu lietu-

¹⁰ Mūsų tautiniam charakteriui skirta apybraiža: *Lietuviškojo charakterio problema*, 1947 (atspaudas iš „Žiburių“, 30 psl.).

viui būdinga išdidi savigarba subliūkšta į ekshibicionistinę savigyrą, sveikas taupumas išsigimsta begėdišku šykštumu, vidinio taurumo rūpestis virsta beatodairine „kūrimosi“ aistra. Šitoks žmogiškas sunykimas, vaikų regimas tėvuose, nejučiomis skatina ir juos savo gyvenimo išmintimi rinktis egocentiškai suprastą „laimės medžioklę“ arba su pasipiktinimu sukilti prieš „tradicijas“ ir visa, kas lig šiol buvo branginta.

Konformizmas ir *radikalizmas* yra tiesioginės priešybės: pirmasis nori prie visko prisitaikyti, antrasis – viską ligi pagrindų sugriauti. Tačiau gyvenimo tikrovėje šie dvi priešybės tautiniu požiūriu susitinka, kai radikalizmas pasenusia vertybe randa ir tautinę ištikimybę. Nėra esminio skirtumo, ar savajai tautai paneigti šaukiamasi „laimės“ ar „žmonijos“, „prisitaikymo“ ar „sugriovimo“. Abiejų šių priešingų tendencijų grūmimasis mūsų jaunojo kartoj liudija, kiek silpnai ji buvo įugdyta į mūsų tautos moralinę tradiciją. Be abejo, svetimo krašto daugiau ar mažiau skirtingas žvilgsnis žadina kritiškiau pažvelgti į save ir tuo būdu save pervertinti: ne visa gera, kas sava. Lygiai aišku, kad kaimietinė bendruomenė susiformavusių papročių neįmanoma mechaniškai perkelti į didmiesčius. Tačiau būtų nelemta, jei su papročiais blėstų ir juos gaivinusios vertybės. Uždavinys yra ieškoti pagrindo šiose vertybėse, o ne savo dvasinę tuštumą dangstyti „sukilimu“. Stokojant pagrindo, sukilimas prieš „tradicijas“ visada grės virsti bėgimu nuo savo kartos uždavinių (mūsų atveju – bėgimu iš pačios savo tautos). Kokia patetiška radikalizmo ar modernizmo retorika tokį „sukilimą“ be dangstyti, jis vis tiek liks dezertyravimas.

c) Turėti pagrindą – tai būti įaugusiam į *istoriją*. Vaizdingai tariant, istorija yra ta dirva, kurioje tauta yra įleidusi savo šaknis. Per istoriją tauta sieja dabarties kartas su protėvių kartomis. *Istorinė sąmonė teikia pagrindą tautinei sąmonei*. Tik kas žino, iš ko jis kilo, drauge žino, kas jis yra. Išblėsinti jaunosiose kartose istorinę sąmonę yra lygu jas išrauti iš savo tautos. Suprantama, kodėl krašte pavergėjas visu uolumu stengiasi, viena vertus, tautos istoriją paversti tik klasių kovos istorija, kita vertus – ją falsifikuoti lietuvių slavams giminiškumo bei lietuvių ir rusų istorinio bičiuliškumo teorijomis. Lygiai savo akimis čia matome, kaip lietuviybė nieko nebereiškia tam jaunimui, kuris buvo tėvų paliktas be lituanistinės mokyklos ar joj tik prasistumdė metus kitus. Nežinodami savo istorinės kilmės, jie nebesuvokia nė savęs. Be istorinės sąmonės nebėra pagrindo nė tautinei ištikimybei. Stokodami istorinės sąmonės, tautinę kilmę jie suveda tik į tėvus – tautinę ištikimybę pakeičia paprasta pagarba tėvams. Iš to visa aišku, kaip svarbu ne tik savo vaikus lietuviškai išmokyti, bet ir juose įžiebtį lietuviškąją istorinę sąmonę.

Turime istoriją, vertą „didvyrių žemės“ vardo. Tiesa, Europos bendrojoje istorijoje Didžioji Lietuvos Kunigaikštija paprastai užsimenama tik paraštėje. Jei tačiau nebūtų buvę šios „paraštės“, leidusios Vakarų Europai ramiai gyventi, visa jos istorija būtų buvusi kita. Senoji Lietuvos valstybė ilgą laiką buvo svarbus Europos pusiausvyros veiksnys, viena vertus, tramdęs germanų veržimąsi į rytus, kita vertus – azijatų į Europos erdvę. Kiek karinės narsos ir organizacinio genijaus reikėjo iš XII a. mirčiai

pasmerktos genties išaugti į valstybę, lėmusią pusiausvyrą Rytų ir Vakarų susitikimo erdvėje! Daug tragiškos didybės „didvyrių žemė“ slepia vėlesniame tautos likime, kai netekusi savo šviesuomenės lietuvių tauta vėl buvo lemiama išnykti. Vos baudžiosios pančiams nukritus, mūsų liaudis visu atkaklumu pradėjo dvasinę kovą už tautinę gyvybę, siūsdama savo vaikus semtis šviesos. Buvo jaudinamai nuostabus vaizdas, kai analfabetai tėvai aukojosi, atitraukdami duonos kąsnį, kad vaikai įgytų tos šviesos, kurios jiems patiems tebuvo lemta tik ilgėtis. Ir kokių artojišku atkaklumu buvo toliau kovota už lietuvišką spaudą ir pagaliau kokia reta narsa buvo atgauta nepriklausomybė, bent 20 metų suteikusi tautai laisvę! Kas nuoširdžiai įsigyvens į mūsų tautos istorinį kelią, tas negalės ramia sąžine likti abejingas, vėl tautai atsistojus prieš būtis ar žūtis klausimą, kur jis bebūtų – savame krašte ar svetur.

d) Yra pagrindo didžiulius savo istorija, bet, kita vertus, turime konstatuoti, kad ji vyko ne be tam tikro vienašališkumo: valstybės reikalai buvo absorbavę taip, kad dvasine *kultūra* rūpintis nebeliko kam. Bajorų diduomenė tarnavo valstybės aparatui, liaudis vis labiau buvo baudžiosios spaudžiama, o „tretysis luomas“ (kitur buvęs pagrindinis kultūrinės iniciatyvos veiksnys) be didesnių miestų neišaugo. Todėl mokslo ir kiti kultūros židiniai liko kuklūs. Vilniaus akademija įsteigta tik 1579 m., bet ir ji iš pradžių tarnavo tik kunigų mokslinimui, nes teisių fakulteto susilaukė tik 1644 m., o medicinos fakulteto – vos XVIII a. pabaigoj. O rusams 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, be kunigų seminarijų krašte neliko nė vienos aukštojo mokslo įstaigos. Svarbiausia, nuo pat įžengimo į krikščioniškąsias tautas buvo patekta lenkų kultūrinėn įtakon, kuri ilgainiui išplėšė tautos šviesuomenę. Tautinį atgimimą lietuviškosios kultūros kūrimu teko pradėti beveik tuščiomis rankomis. „Aušra“ pasirodė 1883 m., o pirmasis universitetas su dėstomąja lietuvių kalba buvo įsteigtas 1922 m. Šių datų akivaizdoje naivu būtų klausti, kiek mūsų duota pasauliui. Tenka žiūrėti, kiek sukurta savo tautai. Visose kūrybos srityse sukurta daug, ir, kiek įmanoma, pagrindiniai mūsų kultūriniai laimėjimai moksle, literatūroj, dailėj, muzikoj etc. mums privalu perteikti jaunajai kartai, o šiai perimti. Gyvas dvasinis interesas, nesiribojąs specialybe, neturi būti laikomas „prabanga“, paliekama tik humanitaroms ar apskritai intelektualams. Kadangi dvasinė kūryba yra pati tautinės kultūros esmė, platus dvasiniai interesai yra visiems lygiai privalomi, norint svetur giliau jaugti į savo tautą. Juo kas bus seklesnės dvasios, juo savaimingiau jį pavergs aplinka, nes juo lengviau savo asmeninę menkystę jis pergyvens tautine menkyste.

2. *Tautinio auklėjimo veiksniai* (a) šeima, b) lituanistinė mokykla, c) vasaros stovyklos, d) jaunimo organizacijos). Tezė labai paprasta: tik perteikę savo vaikams lietuvių tautą, padarysime lietuvių tautą jiems savą. Kiek tačiau tai aišku, tiek pat nelengva įvykdyti. Kaip svetur augantiems mūsų vaikams lietuvių kultūrą padaryti savą? Tai pagrindinis klausimas, kuris priklauso nebe teorijai, o praktikai, t. y. visiems. Yra svarbūs daug veiksmų jaunosios kartos auklėjime. Visi jie susiję savo tarpe tuo būdu, kad kiekvienas iš jų yra reikalingas kitų talkos.

a) Pats pagrindinis tautinio auklėjimo veiksnys yra *šeima*, kurią Lietuvos Charta tiesiog vadina „tautos gyvybė“ (§4). Šeima yra pirmoji kovos už lietuviybę arena, kurioj lemiamą, ar jaunoji karta išauga tėvų tautoj ar jos atsisako. Jei vaikai išauga ne tokie, kokių tėvai nori, paprastai tenka kaltinti tik save pačius. Vaikai nėra kalti, bet tėvai yra kalti vaikų deramai neauklėję. Neteisu savo kaltę dangstyti „aplinka“. Šeima yra pagrindinė aplinka, kurioj vaikas bręsta. Ir jei šeimoj lietuviška dvasia iš tiesų yra gyva, tai ir vaikai išaugs lietuviškai nusistatę. Pirmiausia šeimai tenka pilna atsakomybė už savo vaikų kalbą. Jei jau tik po 10 metų sutinkame vaikų nebemokančių lietuviškai, tai liudija, kokių yra ištižusių tėvų. Kur tėvai rūpinasi vaikus gimtosios kalbos išmokyti, ten nėra reikalo nuo savęs kaltę versti „aplinkybėms“. Aplinkybės yra visų tos pačios. Ir jei vienu vaikais pakankamai išmoksta lietuviškai, o kitų ne, tai tik dėl to, kad vieni rūpinosi savo vaikų lietuviškuoju auklėjimu, o antri ne. Nėra ko kalbėti apie „negalimybę“. Kas galima vieniems, tas lygiai galima ir kitiems. „Negalimybė“ savo šaknis turi per pigiame lietuviškojo auklėjimo svokime (t. y. iš tiesų nesuvokime, prieš kokį sunkų uždavinį stovima). Lietuviškoj šeimoj vaikas savaime savo dvasinį plėtojimąsi pradeda tėvų kalba (jei tik jis nepaliekamas nelietuvei auklei). Tačiau nereikia įsivaizduoti, kad tuo būdu vaikas jau iš tiesų yra lietuviškai išmokytas. Vos tik jis pasileidžia gatvėn ir vėliau pradeda lankyti mokyklą, aplinkos kalba tuojau pat užgožia namų kalbą. Todėl reikia iš anksto žinoti, kad su vaikišku tėvų kalbos perėmimu gimtosios kalbos mokymas tik prasideda, o ne pasibaigia.

Iš tiesų, lietuvių kalbos mokymas privalo būti tęsiamas ligi pat vaiko subrendimo savarankiška ir už save atsakinga asmenybe. Tikram lietuvių kalbos išmokymui reikia visą laiką rūpintis vaiko lietuviškuoju auklėjimu: siųsti į lituanistinę mokyklą ir prižiūrėti jo namų darbo atlikimą, patiems skirti laiko lietuviybės ugdymo pašnekesiams su vaikais, pakankamai parūpinti lietuviškų knygų ir jomis vaikus sudominti, nieku būdu neleisti namuose tarp vaikų įsigalėti svetimai kalbai, vestis juos į lietuviškus parengimus, skatinti į lietuviškas jaunimo organizacijas etc. Tai visa įmanoma, jei tik iš tiesų norima, t. y. jei tik lietuviybė yra pačių tėvų vertinama. Nelaimė, jei vienas iš tėvų pasitaiko lietuvibei abejingas iš tamsumo ar šykštumo. Ypačiai daug lemia motinos nusistatymas. Deja, nemaža motinų, ragavusių mokslo, bet įsigijusių ne šviesos, o tik ambicijos, nesusivokdamos daugiau rūpinasi vaikų „laime“ negu jais pačiais (t. y. tuo, ko jie pasieks savo karjera, o ne kokie bus žmonės). Žinoma, motina gali sėkmingai savo vaidmenį šeimoje atlikti tik tada, kai visą laiką skiria šeimai. Jei tik galima, motinos neturėtų skubėti į darbą už namų: kas bus laimima uždarbiu, bus pralaimima vaikų apleidimu. Lygiai aišku, kad iš anksto atsisakoma savo vaikų, pasirenkant gyventi ten, kur nėra daugiau lietuvių ir todėl nėra jokios lietuviškos aplinkos. Šiuo atžvilgiu iš tiesų ne vienu atveju rūpestis vaikus lietuviškai išauklėti gali iš tėvų pareikalauti tam tikro pasiaukojimo. Tačiau niekada nėra padėties be išėities, ir kas nuoširdžiai sielosis savo vaikų lietuviškuoju auklėjimu, tas visada ras būdų „aplinkybėms“ nuveikti. O kas norės savo vaikus lietuviais išauklėti „veltui ir savaime“, tas iš anksto gali

būti tikras vaikus prarasiąs per savo paties kaltę. *Aplinka išplėšia vaikus, kur patys tėvai juos perduoda*¹¹.

b) Nors šeimai tenka pagrindinė atsakomybė lietuviškajame auklėjime, ji viena negali visko ištesėti. Svarbiausias šeimos talkininkas yra lituanistinė šeštadienio *mokykla*, turinti uždavinį bendrąjį vaikų mokslinimą papildyti lituanistiniu švietimu. Kiekvienos apylinkės lietuvių pirmoji ir pati būtinoji pareiga parūpinti jaunimui šį tautinės dvasios židinį. Tai ne tik tėvų, bet drauge visų tos apylinkės lietuvių reikalas: „Kiekvieno lietuvių kilniausioji pareiga būti lietuvių mokyklos rėmėju“ (Lietuvių Charta, § 7).

Lituanistinė mokykla yra nepakeičiama vaikams išmokyti lietuviškai skaityti bei rašyti ir supažindinti su Lietuvos žeme, istorija, kultūra. Tik reta šeima gali turėti laiko ir būti pajėgi vaikų lituanistiniam švietimui namuose. Todėl yra tautinė tėvų pareiga leisti į lituanistinę mokyklą vaikus, o neleisti – tautinis nusikaltimas. Daugumas tėvų tai supranta, ir visose apylinkėse stengiamasi išlaikyti lituanistines mokyklas. Tačiau formalus jų tinklo suorganizavimas savaime nelaiduoja jų sėkmingo darbo. Nepakanka tėvams šeštadieniais išsiųsti mokyklon vaikus, o šiems nepakanka pamokas atsėdėti.

Būdama laisva, lituanistinė mokykla stovi prieš ypatingas sunkenybes savo uždaviniui ištesėti. Palikus rinktis mokytis ar ne, neabejotamai daugumas vaikų pasirinktų laisvę nuo bet kokio mokymosi. Net ir uoliems mokiniams atostogų diena visada teikia džiaugsmo. Suprantama, kad šeštadienio skyrimas lituanistinei mokyklai daugeliui vaikų atrodo „vergove“. Jokia mokykla nėra mylima, kol joje mokomasi, bet lituanistinei mokyklai gresia pavojus tapti ir nekenčiama – keršijama drausmės nepaisymu ar nesistengimu mokytis. Iš vaiko psichologijos tai suprantama, bet lituanistinės mokyklos mokytojams ir tėvams tai kelia didelius reikalavimus. Nors paprastai ateinama mokytojauti iš pareigos ir bėdos, drauge privalu ateiti su apaštališka dvasia, šeštadienio mokykloje mokytojo uždavinys yra ne tik perteikti lituanistines žinias, bet ir brandinti vaike lietuvišką nusiteikimą. Jeigu tik mokytojas pasirodys kur nors neteisingas ar netaktiškas, nepajėgiąs klasėj sukurti nuotaikos ir pagauti dėstomais dalykais, jo darbas eina vėjais. Didelė mokytojo atsakomybė, kad nepadarytų lituanistikos mokymosi neapykantos objektu ir kad tuo būdu pats lietuvybės žinių sėmimas nebūtų užnuodytas nuteikimu prieš lietuvybę. Nevykęs mokytojas yra nelaimė lituanistinei mokyklai. Tačiau ne visur galima gerų mokytojų gauti, tenka verstis esamais ir sutinkančiais.

Bet koks mokytojas bebūtų, geras ar menkesnis, jis visada bus reikalingas ypatingo tėvų bendradarbiavimo. Visų pirma vaikai turi būti ne „išvaromi“, o nuteikiami lituanistinę mokyklą noromis lankyti kaip *savo* mokyklą.

¹¹ Visiems tėvams rekomenduotina V. Čižiūno knyga *Tautinis auklėjimas šeimoje: Trumpas tautinio auklėjimo vadovas lietuviškajai šeimai išėivijoje*. Memmingen: VLIKo Lietuivybės išlaikymo tarnyba, 1953, 220 p.

Tėvų dėmesys, ko mokomasi ir kaip sekasi, nesugadintą vaiką daug paskatins uoliai mokytis. Nepasitenkinant mokyklinių namų darbų atlikimo priežiūra, savo iniciatyva tėvams tenka rūpintis vaikų skaityba. Viena diena lietuviškosios negalės atstoti penkių dienų gyvenamojo krašto mokyklos, jei nebus vaiko kiekvieną dieną bent šiek tiek lietuviškai paskaitoma ar pasikalbama. Tai padės vaikui būti lituanistinėje mokykloje geru mokiniu. Šitai labai svarbu: geram mokiniui mokyklos „našta“ nėra sunki, o atsilikusiam mokiniui mokykla iš tiesų negali būti jauki. Nejaukiai klasėje jaučiantis dėl savo atsilikimo, įžeista savigarba savaime ieško kompensacijos įžūliu nedrausmingumu ir kitomis bravūromis. Pasitaikius konfliktams, tėvų pareiga yra ne iš anksto ginti vaiką prieš mokytoją, o patiems susirūpinti vaiko sudrausminimu. Vaikiška tėvų reakcija – nesusipratimo atveju vaiką atsiimti iš mokyklos, lyg jai tuo būdu atkeršijant už „skriaudą“. Jokia mokykla nėra įmanoma be drausmės, ir patiems tėvams svarbu, kad lituanistinės mokyklos darbas nebūtų niekais verčiamas susikuriant klasėse atžariai nuotakai¹².

c) Mūsų sąlygose didelės reikšmės lietuviškajam auklėjimui gali turėti ir *vasaros stovyklos*. Iš tiesų, lituanistinė mokykla sutelkia vaikus per metus vos 30–36 šeštadieniams, pusei dienos. Pagal tai ir poros savaičių vasaros stovykla gauna vaikus beveik tam pačiam laikui kaip šeštadieninė mokykla. Aišku, stovykla nėra skiriama mokymuisi, bet ji papildo mokyklą kaip tik tais lietuviškojo auklėjimo atžvilgiais, kuriais mokyklos galimybės yra ribotos. Būtent, susitelkiant vaikams ištisam laikui, susidaro galimybė sukurti lietuvišką nuotaiką ne tik daina, žaidimais ir kita programa, bet ir pačiu asmeniniu dalyvių susigyvenimu, lietuvišku susidraugavimu. Kad tačiau stovykla turėtų šios lietuviškojo auklėjimo prasmės, besąlygiškai privalu ją iš tiesų lietuvišką išlaikyti visą laiką, ne tik per oficialią programą. Kai paprastai lietuvių kalbai tėra vietos namuose ar salėse, tai stovykla yra proga vaikams sukurti lietuvišką aplinką, kurioj gimtoji kalba laisvai skambėtų. Lietuviškai visu laiku pravedama stovykla būtų vaikams konkrečiu įsąmoninimu principo, jog lietuviai savo tarpe kalba lietuviškai (jei net savo tarpe nebus lietuviškai kalbama, kaipgi nebus pamiršta ir tai, kas buvo tėvų išmokyta?!). Priešingai, stovykla, kurioj leidžiama viešpatauti aplinkos kalbai, ne tik nieko nebereiškia lietuviškajam auklėjimui, bet dargi virsta lietuviybės slopinimo priemone, įtvirtindama pažiūrą, jog nė savo tarpe jaunimui nebetenka tėvų kalbą vartoti.

Nelaimė, stovyklų organizavimą pradėjusi privatinė iniciatyva deramai daug kur reikalo nesuprato ir iš pat pradžių nuprasmino savo pastangas. Pačių jaunimo organizacijų rengiamos stovyklos doriau suvokė savo uždavinį, bet ir joms tenka budėti savo paskirčiai ištesėti. Svarbiausia nekapituluoti – nelengvo uždavinio nelaikyti neįmanomu dalyku. Kad stovykla būtų lietuviška, reikia: a) aiškiai iš anksto paskelbti, jog visą laiką bus tik lietuviškai kalbama, b) visus pareigūnus nuo pirmos dienos įpareigo-

¹² Žr. straipsnius: Tautinio auklėjimo problema tremties mokykloje (*Aidai*, 1948, Nr. 11, p. 58–62), Šeštadieninės mokyklos rūpesčiai (*Aidai*, 1954, Nr. 3, p. 97–103).

ti to pačius laikytis ir kitus prižiūrėti, c) lietuviškai nemokančių (ar kitataučių) iš viso nepriimti, d) organizuoti ne tik oficialiąją programą, bet ir laisvalaikio praleidimą, e) turėti atsakingą rengėjų atstovą-globėją rūpintis lietuviška stovyklos dvasia. Kai bus visa padaryta, kad būtų ko mažiausia progos „užsimiršti“ ir kad užsimiršus būtų kam įspėti, tai iš tiesų bus galima išvengti tos demoralizacijos, kuri atsiranda skelbiant lietuvių kalbos vartojimą, bet to nesilaikant. O tikrai lietuviškos dvasios stovykla dalyviams turės gilų poveikį, juo labiau, kad stovykloje pagrindinė iniciatyva pereina į pačius dalyvius (nebėra pagrindo jaustis nešant „vergovę“, kaip šeštadieninėje mokykloje). Vertinant stovyklų reikšmę, keltinas reikalas joms pagelbėti ne tik skatinimu jomis naudotis, bet ir parengimu jų programų medžiagos. Kiekvienos stovyklos rengėjai programą organizuoja, kaip išmano. Būtų pravartus jų reikalui leidinys su medžiaga (dainomis, žaidimais) ir sugestijomis, kaip stovyklavimą sėkmingiausiai įjungti į lietuviškojo auklėjimo barą. Lauktina LB švietimo vadovybės iniciatyva, pasitelkus jaunimo organizacijas ir mokytojus.

d) Lietuviškajam auklėjimui esmingai priklauso ir lietuviškosios *jaunimo organizacijos*. Į jas susitelkiama savo pačių laisvu noru. Čia ir slypi auklėjamoji organizacijų reikšmė.

Visos tėvų ir mokyklos pastangos išauklėti vaiką lietuvių nueis niekais, jei nepavyks pasiekti jo sielos. Vienas dalykas yra perteikti teorines žinias, kitas – įdiegti moralinio pobūdžio nusistatymus. Žinios yra išmokomos nepriklausomai nuo mokinio noro ar nenoro, jei tik jis mokomas. O moralinio pobūdžio nusistatymų perteikimas visada lieka tik žadinimas, nes galutinai jis priklauso nuo paties auklėtinio. Auklėjimas pasiseka tik tada, kai laimimas paties auklėtinio laisvas apsisprendimas. Tai ir sudaro lietuviškojo auklėjimo sunkenybę. Galima ir būtina išmokyti lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos etc., bet visa tai dar savaime nelaiduoja sėkmės. Vaikai nėra pasyvi medžiaga, kurią galime formuoti, kaip norime. Bręsdami laisvomis asmenybėmis, jie gali užsispirti ir sukilti prieš tai, kur norima juos nukreipti. Todėl, kaip apskritai auklėjime, taip ir lietuviškajame auklėjime reikia subtilios atodairos laimėti pačių vaikų teigiamam apsisprendimui.

Šiuo atžvilgiu lietuviškosios jaunimo organizacijos ir iškyla reikšmingu tėvų ir mokyklos talkininku lietuviškojo auklėjimo bare. Nebejausdamas autoritetinio „iš viršaus“ spaudimo, organizacijoje vaikas mažiau jaučia pagundos užsispirti savo laisvei įrodyti ir todėl iš tiesų yra laisvesnis savarankiškai apsispręsti. Juo didesnis vaidmuo tenka mūsų jaunimo organizacijoms ir dėl to, kad daugely vietovių lituanistinė mokykla nėra pilno 12 metų kurso, o tik 8 ar net tik 4 metų kurso. Tuo būdu 8 metų kurso lituanistinė mokykla paliekama kaip tik tuo metu (14–16 amžiaus metų), kai vyksta vaiko persilaužimas į jaunuolį, pradedant vertybių pervertinimu ir savo kelio ieškojimu. Šiuo metu aštriausia pagunda nuo tėvų nusisukti į „aplinką“ (įsilieti į „visus“). Bet taip pat šiuo metu gali būti jau sąmoningai įvertinama lietuvybė ir nusikreipiama ne prieš tėvus, o savo paties ankstesnį vergišką pasidavimą aplinkai.

Lemiamai šiuo metu svarbu būti tarp draugų, kurie ryžtųsi ne masėje nugrimzti, o likti sau ištikimi. Dalyvaujant savoje organizacijoje, pamaži įsijungiama į visą lietuvių bendruomenę. Turėdamas tai visa prieš akis, drįsčiau sakyti, kad lietuviškomis jaunimo organizacijomis turime ne mažiau rūpintis kaip lituanistinės mokyklos išlaikymu. Būtų tikras nesusipratimas daryti vaikams kliūčių įsijungti į jaunimo organizacijas, priešingai, reikia skatinti į jas įstoti ir negailėti cento organizacijos laikraščiu ir dolerio jos stovyklai.

Kaip svarbu mūsų jaunimo organizacijas gyvas išlaikyti, taip pat svarbu žiūrėti, kad jos iš tiesų vykdytų lietuviškąjį auklėjimą. Visa, kas anksčiau sakyta dėl lietuvių kalbos stovyklose, galioja ir organizacijoms. Nepateisinama lietuviškai atlikti tik oficialią programą (lyg kokią svetimos kalbos pamoką!), o prieš ją ir po jos tame pačiame susirinkime ar jo parengime verstis kita kalba. Šis vėžys, įsigalėjęs mokyklose ir kai kurių rengėjų stovyklose, ima veržtis ir į organizacijas. Tai gyvybinis pavojus, nes, leidus jam įsiviešpatauti, netrukus lietuvių kalba išnyks ir iš „oficialios programos“. Visos organizacijos turi šiuo pavojumi susirūpinti, nei slėpdamos faktus, nei juos teisingindamos, nes lygiai visoms jis gresia. Reikia nepavargti ir neapsiprasti globėjams, bet visų pirma reikia pačiose organizacijose įsisąmoninti, kodėl privalu ne tik lietuviškai mokėti, bet ir kalbėti.

Kitos kalbos greičiau griebiamasi dėl to, kad ji jau laisviau vartojama negu gimtoji kalba. Tai rodo, jog kaip tik tenka joje lavintis kiekviena proga. Jei nebus lietuvių kalba pačių laisvai vartojama, kaip bus pajėgiama lietuviybės bare pakeisti vyresniąją kartą ir kaip, sukūrus šeimas, bus įstengiama savo pačių vaikus lietuviškai auklėti? Šių klausimų akivaizdoje supratus reikalą, bus patiems aišku, kodėl silpnesnieji turi ne kitus smukdyti, o patys pasitempti, ir kodėl stipresnieji neturi leisti demoralizuojami, o patys imtis draugų sąmoninimo. Įsisąmoninus pareigą savo tarpe lietuviškai kalbėti, bus savaime aišku, jog ši pareiga galioja ne tik savo organizacijoje, bet ir visur lietuviuose – šeštadieninėje mokykloje, parengimuose, pobūviuose, žodžiu, visur, kur susitinkama su savaisiais.

Be šio rūpesčio neišlikti lietuviškai nebekalbančiųjų organizacijomis, mūsų jaunimo organizacijoms yra aktualus uždavinys savo nariams įsisąmoninti ir kitas lietuviškąsias pareigas. Specialiai iš šių pareigų keltinos dvi. Pirmoji – ne tik lietuviškai kalbėti, bet ir skaityti. Be skaitymo neįmanoma nei žodyno praturtinti, nei apskritai nelikti tamsiam. Neskaitas žmogus yra lyg beraštis. Vis labiau augas mūsų jaunime šios rūšies analfabetizmas iš anksto pasmerkia sunykti visa, kas diegiama tėvų, mokyklos, organizacijų. Kas neįaus į lietuvišką spaudą, tas giliau neįaus nė į lietuviybę. Antroji jaunimo organizacijų pareiga įsąmoninti savo nariams pareigas lituanistinei mokyklai – ją lankyti, drausmingai jai laikytis ir uoliai mokytis. Tai nėra „privatus reikalas“, o patriotinė pareiga. Kaip apskritai būti patriotu visų pirma reikalauja vykdyti savo kasdienines pareigas, taip mokiniui būti patriotu visų pirma lygu būti geru mokiniu. Kas nedrausmingu elgesiu bei sąmoningu nesimokymu padeda griauti mūsų

lituanistines mokyklas, tas neturi teisės patriotu jaustis ir už mokyklos sienų. Ne vienoje lituanistinių mokyklų klasėse nuotaiką kuria tie, kurie tėvų išvaryti į mokyklą laukia mokytojų išvaromi iš mokyklos. Į lietuviškas organizacijas susitelkusio jaunimo pareiga – pakeisti lituanistinėse mokyklose nuotaiką iš žūlios apatijos į nuoširdų rūpestį *savoj* mokykloj iš *savo* mokytojų kuo daugiau įgauti žinių apie *savo* tautą. Išaugus iš lituanistinės mokyklos amžiaus, toliau tenka jau patiems išlaikyti gyvą lituanistinį dėmesį, gilintis į tai, ko tėvai ar mokykla vaiko amžiuje negalėjo perteikti. Tai kelia uždavinių ir pačioms jaunimo organizacijoms įtraukti savo veiklon lituanistinę programą ir savo spaudoje sistemingai domėtis lietuviškaisiais klausimais, ne tik atsitiktinai ar oficialiosiomis progomis¹³.

Giliau pasisavinta lietuvybė bus pačių branginama, o ne laikoma lyg kokia našta ar kliūtimi į savo laimę, reikalaujant jaunajai kartai teisės į egocentrizmą ar beidėjiškumą. Egocentrizmas yra būdinga vaiko psichologijos kategorija: vaikui natūralu visų rūpesčių centre turėti save patį. Išaugus iš vaiko metų, egocentrizmas virsta infantilinio nesubrendimo liudijimu ir neišvengiamai išauga į egoizmą. Tas pats su beidėjiškumo ilgesiu. Natūralu naujai kartai save realizuoti naujomis idėjomis. Bet kada norima apskritai bodėtis idėjomis, liudijama ne nauja karta, o dvasinė sklerozė, amžiais lygiai bergždžia. Daugiau jaunos dvasios! Ne jaunimui baimintis kovos ir ilgėtis vaikiško nuo rūpesčių laisvumo ar senatviškos rezignacijos! Tikra jaunystė nori žerėti prasminga kova!

Gilesnis jaugimas lietuvybėn taip pat yra svarbus išvengti menkavertiškumo jausmo, kaip ir išeinančiam iš lietuviškosios bendruomenės reikštis gyvenamajame krašte vienokiu ar kitokiu profesiniu darbu. Viena vertus, kai bus pažįstama, kas mūsų tautoje yra vertinga, nebus liguistai jaudinamasi, jog pasaulyje esame beveik nežinomi ir neturime vardų, kuriais galėtume didžiuotis. Kita vertus, bus suprantama, jog tai jokiū būdu nekliaud jaunajai kartai laimėti daugiau negu vyresniųjų kartų buvo pasiekta. Ne visada sūnūs didžiuojasi tėvais, bet visada tėvai nori didžiuotis sūnumis linkėdami: ko nepasiekėme mes, pasiekite jūs. Panašiai galime linkėti savo jaunajai kartai: išeikite plačiau į pasaulį savo laimėjimais, bet išeikite ne savąją tautą palikdami, o ją išvesdami pasaulin ir tuo būdu, anksčiau cituotais Šalkauskio žodžiais, ją pakeldami į nacijos rangą, į pasauliškai reikšmingą tautą¹⁴.

¹³ Nebe jaunimo organizacijų, o jau vyresniosios kartos uždavinys toliau rūpintis, kad jaunoji karta, baigusi mokslus, būtų kuo atsakingiau ir kuo plačiau įtraukta į visus lietuviškojo gyvenimo barus. Tik bent dalimi save realizuojant lietuvių bendruomenėje ir tuo būdu nesijaučiant jai nereikalingais, lietuvybė liks prasminga dabartyje, o ne tik moksleivių bei studentinių metų praeitis. Kita vertus, daug uždavinių mūsųose lieka beveik nejudinami, kuriems vykdyti jaunoji karta kaip tik būtų pajėgesnė už vyresniąją. Vyresniosios ir jaunosios kartų santykio klausimais žr. šiuos straipsnius: V. S. Vardys-Zvirzdys, Lietuviškasis dialogas. In: *Aidai*, 1956, Nr. 6, P. 241–245; V. Kavolis, „Atsiveikininimas su Lietuva“ – susitikimas su lietuvybe. In: *Trečioji metinė Santaros knyga*, 1956–1957, p. 29–35.

¹⁴ Be minėtųjų straipsnių apie atskirus tautinių uždavinių aspektus, visumoj jie buvo apžvelgti brošiūroje *Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje*, 1947 (praplėsta paskaita, skaityta ateitininkų Reino konferencijoje 1947), o taip pat JAV ir Kanados lietuvių I kultūros kongrese Čikagoje 1956 (*Aidai*, 1956, Nr. 8).

D. REZISTENCINIS TIKĖJIMAS – TAUTINĖS IŠTIKIMYBĖS SIELA

I. Tautinės moralės pagrindai

1. *Nutautimo tikrovė ir tautinės ištikimybės idealas.* Pirmoje dalyje tautos klausimą svarstėme kaip dalykinę problemą, atseit atsietai nuo laiko ir nuo mūsų pačių. Antroje dalyje tautinės ištikimybės klausimas vedė į gyvenamąją dabartį ir tuo būdu į mus pačius. Pagal tai kito ir autoriaus santykis su skaitytoju. Kur klausimas liečia tik dalykus, ten ir autoriaus–skaitytojo santykis lieka dalykiškai nesuinteresuotas: jie vienas antram lieka abejingi. Autoriui tėra svarbu dalyką išdėstyti ir tuo būdu jį skaitytojui „parodyti“. Savo ruožtu, jei skaitytojas sutinka su autoriaus žvilgiu, iš tiesų jis sutinka su pačiu dalyku, kuris vienas čia turi reikšmę. Todėl ir nesutinkant su autoriumi nėra skaitytojui pagrindo juo piktintis: nesutikti su autoriumi čia tereiškia rasti, kad jo žvilgis neatskleidė viso dalyko ar jį vienašališkai nušvietė. Kitaip yra ten, kur klausimas liečia ir žmones. Šiuo atveju autoriui yra svarbu iš tiesų skaitytoją pasiekti, būtent ne tik jį supažindinti su savo žvilgiu, bet ir atitinkamai paveikti. Kur klausimas liečia žmones, ten autoriaus ir skaitytojo santykis virsta dialogu, kuriame arba sutampama (ne tik sutinkama: sutapti yra daugiau negu sutikti), arba išsiskiriama. Nei autorius, nei skaitytojas nebėra vienas antram abejingi. Kaip autorius laukia ne tik skaitytojo, bet ir idėjos bei kovos bičiulio, taip ir skaitytojas nebe abejingai autorių sutinka – arba autoriaus mintyse randa išreikštą save patį, arba jas priešišškai paneigia.

Tautos apskritai klausimu galima lygiai bet kada domėtis, kaip ir kiekvienu kitu dalykiniu klausimu. Kitaip su tautinės ištikimybės klausimu. Nėra prasmės jam kelti, kur tautinė ištikimybė nėra pavojuje. Tik nutautimo tikrovė aktualiai iškelia tautinės ištikimybės rūpestį. Tačiau juo šis rūpestis yra aktualesnis, juo sunkiau apie jį kalbėti, nes juo mažiau norima klausytis. Viena vertus, šiuo klausimu kalbant, sunku nebūti „banaliam“, nes tenka kelti tai, kas daugiau mažiau yra „savai aišku“. Visi mato, kas su jais dedasi, ir visi žino, kokios yra tautinės prievolės. Tačiau kadangi nevykdoma, kas „žinoma“, kita vertus, neišvengiama būti „nerealiam“ – skelbti tai, kuo vis mažiau tikima. Kaip visada tokiais atvejais, taip ir mūsų atveju, bus klausama: ar jau nevēlu, ar bėra prasmės? Autoriaus pasiteisinimas paprastai pateikiamas įžangos žodyje. Šį kartą jis paliktas pabaigai, klausiant, *kas galės išlikti savo tautai ištikimas.* Ir kadangi tautinė ištikimybė yra neišskiriama nuo žmogiškosios ištikimybės apskritai, tai klausiti, kas galės išlikti savo tautai ištikimas, yra lygu klausiti, kuo apskritai ištikimybė remiasi. Tuo būdu žvilgis nuo tautos kreipiasi į mus pačius.

Mūsų santykį su tauta svarstėme norminiu žvilgiu, rūpindamiesi, kaip privalu laikytis, svetur atsidūrus. Tai išreiškėme jau pačia antrašte: „Tauta ir tautinė ištikimybė“, o ne „tauta ir nutautimas“. Mūsų uždavinys buvo ne sociologinė analizė, kaip nutautimas mumyse faktiškai vyksta, o moralinis nušvietimas, kam mus įpareigoja

ištikimybė tautai. Todėl ne kartą galėjo kilti pagunda, kur sakėme „privalu“, piktintis, jog tai „nerealu“. Toli nužengėme nutautimo kelyje, nes visur tenkinomės tik pusinėmis priemonėmis. Tautinei gyvybei svetur išlaikyti nepakanka pusinių priemonių. Privalu ištesėti visa, ko reikia, arba niekais eina ir tai, kas atgalia ranka atliekama. Reikia tautinė kovon visų įsijungimo visomis priemonėmis. O kai tik dalis ir tik iš dalies vykdo tai, kas privalu, nėra ko stebėtis, kad nutautimas vis labiau plečiasi. Patiems besikeičiant, keičiasi ir mūsų žvilgis: pagal save visa vertiname. Kas jau pats ar jo vaikai įžengę nutautimo kelian, tas nebenori būti žadinamas tautinei ištikimybei. Vertinti save tautinės ištikimybės matu reikalautų nutautimą prisiimti savo kalte. O kadangi ramiau nerasti savęs kalto, tai ir ieškoma nutautimą išaiškinti neutraliu vyksmu: visur ir visada visi nutausta, tai nieko ypatinga, jei tas pats vyksta ir su mumis!

Iš šio pateisinimo ilgesio gimsta „realizmo“ reikalavimas – imti padėtį tokią, kokia ji yra, nesiimant jos vertinti tautine ištikimybe. Žinoma, nėra ko save iliuzijomis suvedžioti: reikia nuogai save matyti. Tačiau faktiškoje padėtyje ieškoti savęs pateisinimo yra nebe realizmas, o amoralizmo iliuzija, kad ir žmogaus atveju faktai skelbia tiesą. Žmogaus atveju faktų prasmė yra kita, negu gamtinėje tikrovėje. Būtinybės valdomoje gamtinėje tikrovėje faktais visada kalba tiesa, nes visada faktai atitinka dėsnius. Pakanka gamtinę tikrovę imti tokią, kokia ji yra, nes kitokia ji nė negali būti. Kitaip žmogaus atveju. Būdamas laisvas, žmogus iš gamtinės tikrovės išsiveržia į moralinę tikrovę, kurioj jis stovi nebe prieš *dėsnius*, o prieš *normas*, įpareigojančias žmogų tam, kas vertinga. Moraliniu požiūriu tikra yra ne tai, kas faktiškai yra, o tai, kas privalo būti, ir todėl *žmogaus atveju ne faktai liudija normas, o normos teisia faktus*. Visada žmogus yra daugiau ar mažiau nutolęs nuo savo idealo, bet jis pats yra už tai atsakingas. Žmogui nepaisant to, kas privalu, faktai jį kaltina. Todėl žmogaus atveju niekada netenka tik imti padėtį tokią, kokia ji yra, nes drauge visada tenka žiūrėti, kokia ji privalo būti. Ne kitaip yra ir nutautimo atveju. Nors ir visi drauge nutaustame, tai nė vieno neišteisina. Nutautimas liudija bendrą visų kalbę, ir jokia „realizmu“ neįmanoma jos nei paslėpti, nei pateisinti.

Nėra sąžinės išbudimo be kaltės praregėjimo. Nutautimo kelyje esame gerokai sąžinės užmigdę. Nors matome, kaip yra su lietuvybe mūsų pačių šeimose, bet vis nenorime matyti, jog dėl to esame kalti mes patys. Patys dėl nutautimo vaitojame, bet šokame gintis ir šauktis „realizmo“, kai esame dėl *savo* kaltės primenami. Matome tikrovę, bet nenorime matyti savo kaltės dėl to, kad nutausdami imame į savo nutautimą žiūrėti lyg iš šalies – „objektyviai“.

Nesuinteresuotam pašaliniam žvilgiui iš tiesų visa tėra neutralūs faktai. Kadangi abstrakčiai visos tautos yra lygios, tai abstrakčiam žvilgiui ir nutautimas tėra vienos tautybės pakeitimas kita. Ne žmonijai nusikalstama nutautimu, o savo tautai, kuriai vienos tautybės pakeitimas kita virsta jos išdavimu. Kaip abstraktus žvilgis neturi pagrindo apskritai nutautimui pasmerkti, taip jis negali nė jo pateisinti tos tautos atžvilgiu, kuri nutautimu yra išduodama. Ne tautai apskritai, o savo tautai turime likti

ištikimi, ir todėl į savo nutautimą turime žvelgti ne „objektyviai“, o „subjektyviai“ ta prasme, kuria šis žodis reiškia ne tikrovės ignoravimą, o savo pačių joje angažavimąsi. Kai kitiems iš šalies mūsų nutautimas tėra „išeivių“ nutautimas, tai mums patiems jis yra lietuvių mirimas savo tautai.

Visos tautos abstrakčiai yra lygios, ir pirmojoje dalyje, skirtoje tautos problemai, lygiai visose ieškojome atsakymo tautos prigimčiai nušviesti. Bet kada perėjome į tautinės ištikimybės rūpestį, nuo tautos apskritai perėjome į save pačius. Lietuva mums nebėra viena iš daugelio ir šalia daugelio tautų, o nepalyginamai vienintelė tauta, kaip kiekvienam jo mylimoji yra vienintelė, nors gražuolių yra milijonai. *Meilės žvilgis visada yra subjektyvus – ne aklumu, o nelygstamumu.* Gražuolė objektyviai renkama iš daugelio, savo tarpe lyginamų ir matuojamų linijomis bei visais kitais grožio konkursų matais. Mylimoji sutinkama subjektyviai, be lyginimo ir be matavimo, joje randant nepakeičiamai brangų žmogų, o ne tik linijas bei kitas grožio skeveldras. Gražuolės netrunka pasenti ir savo grožį prarasti, o mylimosios (žmonos vyrams ir motinos vaikams) niekada nepasensta, likdamos gražios visą laiką – ir tada, kai metai veidą pagilina raukšlėmis, o plaukus nudažo sidabru. Gražuolės gražios akiai visiems, bet tik mylimųjų likimas tampa savu likimu. Todėl, kai gražuolėmis tik grožimasi, tai mylimosiomis liekama ištikimais. *Nėra meilės be ištikimybės, nes mylėti tai sutapti su tuo, kas mylima.* Ištikimybė liudija meilę. Tai galioja ir tautai. Sava tauta yra ta iš visų vienintelė, su kuria savo likimu sutampame taip neišskiriamai, kad jai ištikimybė yra sau patiems ištikimybė, o jos palikimas – savęs pačių išdavimas. Ne „iš šalies“, o su meile žiūrime į savąją tautą. Todėl ir į savųjų nutautimą tenka žiūrėti ne abeingai, o su rūpesčiu, t. y. ne svetimųjų akimis, o savosios tautos žvilgiu. Šiuo „subjektyviu“ žvilgiu ir buvo žvelgta, siekiant pažadinti sąžines tautinės ištikimybės idealu.

Nors ir žvelgėme į mūsų išeivių bendruomenę „nerealų“ (idealas visada nerealus!) ir „subjektyviu“ (meilė visada subjektyvi!) žvilgiu, tačiau nesame akli, kiek toli jau nužengėme nutautimo linkui ir kiek toliau nutautimo banga vis labiau stiprės. Nėra abejonės, kad su kiekviena karta mūsų eilės vis sparčiau retės. Tai suprantama: svetimoj aplinkoj nenuatausti reikia didelės dvasinės jėgos, kurios daugumas stokoja ir todėl anksčiau ar vėliau nejučiomis nutausta.

Kova už tautinę savo gyvybę svetimoje aplinkoje atskiram asmeniui iš esmės yra kova už savo dvasinę laisvę. Ne laisvi gimstame, tik galime laisvi tapti: kiekvienas savo dvasinę laisvę turi pats išsikovoti, tapdamas *pačiu savimi*, ne „kitų“ atspindžiu. Todėl ir politiškai laisvose šalyse laisvi tėra tie, kurie pajėgia išsikovoti nepriklausomybę nuo aplinkos. Taip pat yra ir su tautine ištikimybe. Svetur ji nebėra savaime žadina, priešingai, visą laiką aplinka ją stelbia. Kaip tik todėl tautinė ištikimybė svetur ir iškyla laisvės uždaviniu. Nutaustama paskęstant aplinkoj, priešingai, išsaugoma tautinė gyvybė ne kitaip, kaip išsaugant laisvę aplinkos atžvilgiu. Nieko nereikia paskęsti aplinkoj, pati aplinka savaime pavergia. Bet išsaugoti laisvę aplinkos atžvilgiu reikia sąmoningos ir kietos kovos visą laiką. Todėl dauguma netrunka nutausti, o dėl

tautinės gyvybės kovoti lieka tik *mažuma*. Visur žmogiškoji didybė yra reta, nes ji iškovojama tik pasiaukojimo idealizmu. O menkystė visur klesti legionais, nes ji nieko nereikalauja – nei kovos, nei aukos. Dauguma visada renkasi menkystę, viliojančią savo lengvu keliu. Tik mažuma nesibaimina sunkaus kelio į visa, kas didu. *Mažumoj slypi ir mūsų viltis*.

Sakėme: tik tie svetur išliks savo tautai ištikimi, kurie pajėgs iškovoti savo laisvę prieš aplinką. O kadangi „aplinka“ sutampa su dauguma, tai lygiai galime teigti: tik tie išsaugos savo tautinę gyvybę, kurie nesibaimins būti mažuma. Sociologiškai mūsų santykis su aplinka iš tiesų yra mažumos santykis su dauguma. Kaip nutaimitas vyksta įsiliejimu į daugumą, taip tautinė ištikimybė reikalauja likti laisviems santykiyje su dauguma. Todėl mums svarbu blaiviai suvokti mažumos likimą.

Tenka skirti liguistą ir sveiką mažumos sąmonę. Liguista yra ta mažumos sąmonė, kuri mažumon patekimą pergyvena lyg gėdingą pasmerkimą ir todėl neišvengiamai formuoja *menkavertiškumo* kompleksą. Aišku, kas save taip pergyvena, tas stengiasi kuo greičiau įsilieti į daugumą ir išdildyti savo praeitį, pirmiausia atsisakydamas vardo ir pavardės. Silpnam iš tiesų yra nejauku ar net gėda iš kitų išsiskirti, juo labiau, kad ši išsiskyrimą kartais tenka pajusti su pažeminimu. Visada dauguma turi tendenciją persekioti mažumą, jei ne prievarta, tai bent pajuoka. Todėl iš tiesų mažumoj būti reikia dvasinės jėgos, ir užtat tik stiprieji ryžtasi mažuma likti. Dvasinę jėgą žmogui teikia tos vertybės, kuriose jis regi savo prasmę. Sveika mažumos sąmonė visų pirma privalo aiškaus suvokimo ir gilaus tikėjimo tuo, dėl ko tenka mažumon atsidurti. Kas žino ir brangina tai, dėl ko jis priklauso mažumai, tas nesigėdija savęs ir savo likimą suvokia pašaukimu, o ne pasmerkimu. Tai suteikia mažumai didybę, kurios stokoja dauguma, ir mažumos sąmonę iš liguisto menkavertiškumo perkeičia *sveiku išdidumu*. Visose bendruomenėse kūrybinė iniciatyva telkiasi vienokio ar kitokio pobūdžio mažumose, o ne daugumoje. Dauguma traukia į save, viliodama būti kaip „visi“, bet tuo pačiu ji pavergia ir niveliuoja asmenį: įsilieti į „visus“ – tai susilieti su visais ir paskęsti masėje. Mažumos nariui reikia būti savimi pačiu, bet kaip tik dėl to mažuma ir skatina individualybės plėtojimąsi bei kūrybinį reiškimąsi. Kai dauguma paprastai susirūpinusi tik dabarties saugojimu, tai mažumos kreipiasi į ateitį ir tuo būdu vadovauja gyvenimui. Mažumos yra gyvenimo druska, be kurios dauguma pradeda pūti.

Reikia mums visiems, atsidūrusiems svetimoj daugumoj, mažumos išdidybės – didžiuotis savo tauta ir angažuotis ši didžiavimąsi pateisinti savo kūrybinio įnašu į tuos gyvenamuosius kraštus, kurie tampa mūsų antrosiomis tėvynėmis. *Išlikimas savita mažuma yra prasmingesnis už bergždžią ištirpimą imigrantų katile*. Paprastas ištirpimas yra bergždžias ir paties ištirpstančiojo, ir tos tautos, kurioje ištirpstama, atžvilgiu. Nutausti – tai netekti savo dvasinės individualybės, išsiraujant iš savosios tautos. Bet užtat ir tas kraštas, kuris laimi tokius „ištirpusius“ žmones, iš tiesų telaimi „žmonių medžiagą“ – „darbo žaliavą“. Praradus šaknis savojoj tautoj, bergždžiomis

ateinama ir į naują tautą (todėl pirmosios imigrantų kartos paprastai ir lieka bergždžios). Telkdamiesi į Lietuvos bendruomenę, ryžomės į savo gyvenamuosius kraštus įsijungti ne „ištirpdami“ ir tuo būdu save prarasdami, o išlikdami, kas esame, ir tuo būdu atsinešdami savo tautos lobius. Tai sunkesnis kelias, bet užtat jis gali būti vaisingas. Asmeniui šis kelias reiškia ryžtį gyventi dviejų kultūrų įtampoje. Tai iš kiekvieno reikalauja nepalyginamai daugiau negu paprastai įsilieti, bet užtat tai įgalina ne ištirpti be ženklų, o laisvai ir kūrybiškai įsijungti į likimo skirtuosius kraštus. Dviejų kultūrų įtampa gali labai našiai žadinti kūrybinę iniciatyvą, kaip liudija žydų įnašas pasauliui. Bet kuriam kraštui labiau vertingi bus tie, kurie ne tuščiomis ištirps, o praturtins juos savosios kultūros ir žmogaus sampratos įnašu. Kiekvienas kraštas yra vertas dėl ko pamilti, bet joks kraštas nėra galutinė tobulybė, kuriai nieko nebereikėtų. Tik išlaikydami kritinę laisvę gyvenamųjų kraštų atžvilgiu, galėsime juose būti pažangos veiksnys.

Niekur nėra reikalo išsižadėti savęs ir savo tautinės individualybės. Kadangi savęs neišsižadėti yra sunkiau negu ištirpti, tai ir mūsų, tautinės mažumos, dauguma savo gyvenamuose kraštuose sudarys tik „žmonių žaliavą“. Tik mažuma ir mūsų tautinės mažumos bendruomenėje pajėgs lietuviybę gyvą išlaikyti ilgesniam laikui. Jei aktyvioji mažuma nebūtų žadinusį daugumos, tai jau ir šiandien bebūtume paskutinieji mohikanai. Kiek galima, reikia daugumą žadinti, bet netenka kristi neviltin dėl to, kad dauguma eina įprastiniu emigrantų keliu. Viltis yra ta mažuma, kuri kovos už savo ir drauge visų lietuvių išeičių likimo įprasminimą kūrybine iniciatyva.

2. *Ištikimosios mažumos etoso pagrindai.* Kadangi viltis yra tuose, kurie nesibaimins būti mažuma, toliau tenka klausti, kas daro žmogų pajėgų nesibaiminti mažumos likimo¹⁵. Koks yra mažumos etosas (moralinė dvasia)? Kokia nuotaika jis remiasi? Kokiu nusistatymu jis išsiskleidžia? Kokia yra pagrindinė jo sąlyga?

a) Aktyvus realizmas (priešais iliuzinį optimizmą ir defetistinį pesimizmą). Tokia nuotaika žmogų nuteikia nesibaiminti mažumos ir ištesėti nepalūžus, kuri neišsisemia bergždžių sentimentalizmu, bet nuo emocijos veda į akciją. Tai aktyvaus realizmo nuotaika, kuri ieško dabarčiai uždavinių, o ne leidžiasi į bergždžias ateities svajones. Tai nusiteikimas žiūrėti savo konkrečių pareigų, o ne skendėti sentimentaliose ateities pranašystėse. Šiuo savo nusiteikimu aktyvus realizmas kreipiasi tiek prieš iliuzinį optimizmą, tiek prieš defetistinį pesimizmą. Įprasta optimizmą teigiamai vertinti ir sveiku laikyti, o pesimizmą neigiamai vertinti liguista apraiška. Iš tiesų greičiau tenka žiūrėti, su kokiu optimizmu ir su kokiu pesimizmu turima reikalas, negu sutikti su įprastiniu jų vertinimu. Žinoma, nėra pagrindo nematyti šviesiųjų tikrovės aspektų. Bet lygiai nėra teisės užmerkti akis prieš tamsiuosius tikrovės aspektus. Reikia blaiviai tikrovę regėti. Teieškant šviesiųjų aspektų, optimizmas virsta

¹⁵ Šis klausimas gvildentas straipsniuose: „Tautinės moralės pagrindų beiėškant“ (*Aidai*, 1950, Nr. 2, p. 54–62), „Žvilgis į save pačius po 10 metų“ (*Aidai*, 1954, Nr. 6, p. 241–244), „Tikėjimas priešais neviltį“ (*Aidai*, 1959, Nr. 6, p. 232–242).

savęs liūliavimu iliuzijomis. Tik svajonėse, o ne tikrovėje galima iliuzijomis gyventi. Tikrovė anksčiau ar vėliau visada priverčia atvirai į ją pažvelgti. Užsimerkti prieš pavojų nereiškia nuo jo pabėgti, priešingai, tai tik pavojui nepasiruošti ir būti jo nelaukiant užkluptam. Ir jei kieno atsparumas rėmėsi tik akių prieš tikrovę užmerkimo, kartą priverstas atsimerkti, su iliuzijų sudužimu ir pats sugniūžta. Tokiu atveju iliuzinis optimizmas pasirodo buvęs ne tik tikrovei aklumu, bet ir savęs paties pervertinimu.

Sudužus optimistinėms iliuzijoms, metamasi į pesimizmą – antrą bergždžio sentimentalizmo pavidalą. Abstrakčiai imami optimizmas ir pesimizmas yra tiesioginės priešybės. Tikrovėje sekus optimizmas ir sekus pesimizmas susisiečia, kaip tos pačios sentimentalios laikysenos du vienas antrą seką tarpniai. Kai optimistinės iliuzijos išsisklaido, nuosekliai krentama į pesimistines iliuzijas: pirma tikėjus, kad viskas eina gerai, paskui desperuojama, jog jau nebėra išeities ir todėl nebėra prasmės ko besiišti. Be abejo, tokia kapituliacija iš tiesų veda pražūtin, nes nėra nieko labiau beviltiška, kaip apskritai prarasti viltį. Kas apskritai netenka vilties, tas nebegali teikti prasmės nė kovai, o kas pasitraukia iš kovos, ją tikrai pralaimi. Todėl remtis iliuziniu optimizmu – tai žengti į tokį pat pesimizmą. Nėra beviltiškesnio pesimizmo už tą, kuris siaustėsi optimistinėmis iliuzijomis.

Esame liudininkai, kaip sparčiai daugumos iš pradžių puoselėtas iliuzinis optimizmas keičiasi į defetistinį pesimizmą. Tie patys, kurie piktinosi nutautimo žodžio viešumoje paminėjimu, dabar jį skelbia nesulaikoma lavina. Nebeaktualu perspėti prieš optimistines vizijas. Tenka kelti balsą prieš šermenines jeremiadas, kuriomis kalba defetizmas. Nėra prasmės iš naujo leisti į iliuzijas. *Reikia išbusti iš visų iliuzijų, šviesių ar tamsių, ir atsigręžti į save pačius – į savo sąžines.*

Tiek iliuzinis optimizmas, tiek defetistinis pesimizmas lieka bergždi sentimentai dėl to, kad jais žmogus savo nusistatymui pagrindo ieško ne savyje, o už savęs – „laikė“, „konjunkture“ etc. Abiem atvejais nerandama kuo rūpintis: vienu atveju dėl to, kad dar nėra kuo rūpintis, antru atveju dėl to, kad jau nebėra kuo rūpintis. Viltis ar neviltis regima ne dabarties kovoje, o ateities vizijoje. Deja, *ateitis yra nenumatoma, o kuriama*, ir būtent kuriama jau dabartyje. Paprastu laukimu negalima nei gera sulaukti, nei bloga nuveikti. *Ateitį kuria ne laukimas, o veikimas*, ir todėl pozityvus yra aktyvizmas, o ne atentizmas. Niekada padėtis nėra taip užtikrintai viltinga, kad nebūtų kuo rūpintis. Lygiai niekada padėtis nėra tokia beviltiška, kad tektų jau kovos atsisakyti. Visada yra kuo rūpintis ir tuo būdu kovoti už ateitį, o ne pasyviai jos laukti. Pragaištinga ateitį sau per palankiai prognozuoti, nes tai lygu nematyti laukiančios kovos. Lygiai pragaištinga per tamsiai į ateitį žiūrėti, nes tai lygu iš viso sau ateities nematyti. *Ateitis iš tiesų lemiama tik kovoje.* Kaip iliuziška tikėti laimėjimu be kovos, taip iliuziška be kovos sutikti pralaimėjimą lyg neišvengiamybę. Žinoma, kapituliacija visada priimama. O kol kovojama, tol lygiai atviros abi galimybės – ir laimėjimas, ir pralaimėjimas. Net jei galų gale būtų pralaimima, nebūtų pralaimėta be kovos, kuri jau pačios savy slepia prasmę.

Netenka rinktis tarp optimistinio ar pesimistinio sentimentalizmo, nes lygiai abiem atvejais būtų renkama si patats bergždžias atentizmas (laukimas). Reikia apeliuoti į tą aktyvų realizmą, kuris lygiai būtų atviras tiek dabarties tikrovei, tiek mūsų joje uždaviniams kovojant už ateitį. Šiame realizme aktyvus optimizmas taip pat susitinka su aktyviu pesimizmu, kaip sentimentalizme susitinka optimistinės ir pesimistinės iliuzijos.

Reikia optimizmo, kuris būtų ne tikrovei aklumas, o tikėjimas savimi ir tuo, kas brangu. *Optimizmas gali prasmingai galioti ne tikrovės, o mūsų pačių atžvilgiu.* Tai ištikimybė sau patiems ne dėl iliuzinių vilčių, o nežiūrint viso tikrovės beviltiškumo. Tai tikėjimas, kuris gaivina viltimi ir pačioj juodžiausioj tikrovėj. Todėl tikras optimistas tėra tas, kuris toks gali likti ir pačioj beviltiškiausioj padėty, tikėdamas tuo, kas brangu, ir nekapituliuodamas prieš likimą.

Tikram optimistui ir pats pesimizmas įgyja kitos prasmės. *Pesimizmas gali prasmingai galioti ne mūsų pačių, o tikrovės atžvilgiu.* Kai tikrovė yra beviltiška, iš tiesų reikia pesimizmo, bet tokio pesimizmo, kuris būtų ne defetistinė rezignacija, o tikras, sąžinės žadinąs skausmas. Nieko nėra labiau beviltiška, kaip nuo skaudžios tikrovės bėgti abejingumam. Kančia negali būti norima, bet jai atėjus žmogaus didybė yra ne asmeninėje sėkmėje ieškoti užsimiršimo, o angažuotis besąlyginei kovai už tai, kas brangu. Todėl mūsų padėtis darosi vis labiau beviltiška, kad vis mažiau mums skaudu dėl to, kas dedasi su mumis, ir vis ramiau kalkuliuojame, po kiek metų lietuviškoji gyvybė iševijoje išblės.

Reikia mums gilesnio pesimizmo nuogai tikrovę praregėti ir drauge reikia mums gilesnio optimizmo tikėti savo idealu. Su visu pesimizmu turime būti sukrečiami nepaguodžiamo skausmo dėl to, ką regime tikrovėje, ir su visu optimizmu turime ryžtis tam, kam mus įpareigoja tautinė ištikimybė. Juo beviltiškesnė tikrovė, juo labiau esame reikalingi tos nenuviliamosios vilties, kurią teikia tikėjimas tuo, kas mums brangu, kaip pati mūsų gyvenimo prasmė. Realizmas turi vesti ne į defetizmą, o į aktyvizmą.

b) Rezistencinis tikėjimas (priešais rezignacinį skepticizmą). Defetizmas taip pat save laiko realizmu. Tai kapituliacijos realizmas, vis vien, kokiu jausmu kapituliuojama – abejingai ar su gailėsčiu. Tačiau nepalyginamai esmingesne prasme realizmo vardo vertas nusistatymas ne suklupti prieš tikrovę, o ją savo valia formuoti. Tai aktyvusis realizmas, kurio principas yra *ne rezignacija, o rezistencija*, t. y. ne pasidavimas, o pasipriešinimas. Kada į visus smelkiasi abejingumas, jam reikia pasipriešinti tikėjimu. Kada visas pastangas paralyžiuoja neviltis, reikia žadinti viltį. Kada imama sąžinės raminti tariama beprasmybe, reikia atskleisti neberegimąją prasmę.

Iš tiesų, neįmanoma ryžtis veiklai, nematant prasmės ir vilties. Klausimas tėra, kur ieškoma prasmės ir kuo grindžiama viltis. Nėra ko neigti, kad tiek tėvynėje, tiek iševijoje lietuviybę supa sunkūs rūpesčiai, kelią neviltį. Tam tikra prasme tikrovė visada yra beviltiška, nes niekada ji nėra tobula. Visada yra pagrindo prieš ką nors

sukilti, t. y. ryžtis tikrovę keisti. Bet užtat tikrovės beviltiškumas ir nėra pagrindas pulti į nevilį. Kur liečiama tai, kas žmogiškai brangu, niekada nėra pagrindo nevilčiai. *Vilties versmė yra ne tikrovė, o idealai*, kuriais tikima ir kurių pagrindu einama gyvenimo atnaujinti.

Reikia skirti dalykinį numatymą ir žmogišką *viltį*. Jei imiesi kurio nors prekybinio reikalo, turi numatyti, kokie yra jo pasisekimo galimūmai. Nesant tokių galimų, tenka šio reikalo atsisakyti ir planuoti kitą. Beprasmiška būtų šiuo atveju viltis, kad bus taip, kaip nori, jei tikrovės numatymas priešingai liudija. Tenka rizikuoti, bet tik tiek, kiek yra realaus pagrindo atitinkamai rizikai. Taip yra visur, kur planuojamoji veikla liečia išorinius žmogaus uždavinius. Tačiau kur liečiamas pats žmogus, tenka žiūrėti nebe pasisekimo galimumų, o to, kas vertinga, ir todėl privalu. *Ne išorinio pasisekimo galimūmai, o siekiamosios vertybės yra žmogiškai prasmingos veiklos norma*. Už tai, kas brangu, kovojama neklausiant laimėjimo galimumų. Kokios galimybės bebūtų, kova už tai, kas brangu, niekada nėra beviltiška ir beprasmiška dėl to, kad ji pačioj savyje yra vertinga. Pats kovojimas jau yra savyje laimėjimas. Ne išorinė sėkmė matuoja žmogaus vertę, o tai, ko jis siekė ir su kokia nelygstamybe kovojo už tai, ką brangino. Kaip liudija visi herojai, tos prasmės, kurią žmogiškajam gyvenimui teikia kova už idealus, negali sunaikinti nė pats nelygstamas „nesėkmės“ įsikūnijimas – mirtis. *Kas iš tiesų yra prasminga, tas lieka prasminga visam laikui. Todėl tikra viltis niekada nenuvilia*. Galima suklysti išorinius įvykius numatant. Bet tikra viltis remiasi ne išorinėmis aplinkybėmis, o tuo, ką pats žmogus brangina. Kaip aplinkybės besuklostytų, visada gali likti ištikimas tam, ką branginu, ir todėl niekada negaliu būti nuviltas.

Dėl to ir yra nesusipratimas viltį dėti į išorines aplinkybes, o ne į save patį. Yra tokio nesusipratimo vyresniojoje kartoje, kada lietuvybės rūpestį norima grįsti Lietuvos grįžimo apskaičiavimu. Panašaus nesusipratimo yra jaunesniojoje kartoje, kada klausama, kokia prasmė rūpintis lietuvybe, jei vis tiek anksčiau ar vėliau išeiivių bus nutausta. Vargiai kam iš vyresniųjų bus lemta grįžti tėvynėn. Be abejo, vėlesnės išeiivių kartos nautaus. Bet šis numatymas nieku būdu nepaneigia mūsų rūpesčių prasmės. *Ta ateitis, kurioje mūsų nebebus, nieku negali nuprasminti dabarties, kurioje vienoje gyvename*. Nežinome, kiek kuriam dar lemta gyventi, bet kiekvienas galime visą savo gyvenimą *prasmingai* gyventi nepriklausomai nuo to, kas bus po mūsų. Tik nuo mūsų pačių priklauso, kiek suteiksime prasmės savo gyvenimui, jį pripildydami tuo, kas mums brangu. Kaip anksčiau pabrėžėme, visa, kas mūsų kūrybiškai laimima, anksčiau ar vėliau pasieks visą tautą ir tuo būdu įlies jos istorijon ir mūsų pastangas bei pasiekas.

Tikra viltis visada yra tikėjimo viltis. Kaip dalykinis numatymas remiasi žinojimu, taip žmogiškoji viltis – tikėjimu. Žinojimas kreipiasi į faktinę tikrovę – konstatuoja ir analizuoja faktus, bet dėl jų nesijaudina ir visus juos lygiomis ima. Šiuo dalyviniu žvilgiu remiasi žinojimo objektyvumas, viena vertus, ir tuo pačiu abejingumas, kita

vertus. Būtinai yra tikrovės pažinimas žmogui susikurti savo gyvenimo sąlygas, bet pats žmogus negali pasitenkinti tik žinojimu ir todėl nuo faktų kreipiasi į vertybes ir kuria savo idealus. *Tikrovę pakanka pažinti, netenka ja tikėti. Idealu reikia tikėti, nepakanka jį tik „žinoti“.* Kol idealas tėra „žinomas“, tol nieko žmogui nereiškia. Tik tikimas idealas žadina žmogų savo gyvenime siekti jo atskleistų vertybių. Kai žinojimas lieka tik loginėje plotmėje, tai tikėjimas visų pirma yra moralinis nusistatymas. Todėl, kai pažinimą charakterizuoja *objektyvus neinteresuotumas*, tai tikėjimą – *subjektyvus nelygstamumas*. Tikėjimas yra subjektyvus dėl to, kad jame pažinimas išsiskleidžia meile, ir nelygstamas dėl to, kad meilė angažuoja ištikimybei. *Tikėti – tai mylėti, ir mylėti – tai būti ištikimam.*

Čia yra pagrindas, kodėl tikėjimas negali būti nuviliamas: būdamas idealo meile pagrįsta ištikimybė, tikėjimas nepriklauso nei nuo to, kas dedasi tikrovėj, nei nuo to, kas dedasi su kitais. Tikima idealu, o ne tikrove, ir dėl to tikrovė gali sudaužyti joje susikurtas iliuzijas, o ne tikėjimo viltį. Tikimas idealas lieka vilties pagrindas ir pačioj beviltiškiausioj tikrovėj. Ir tada, kai žiūrint į visus pašaliniu žvilgiu, padėtis atrodo beviltiška, tikėjimas savo asmenine nelygstamybe priešinasi nevilčiai, nes *kai žinojimas žiūri į visus, tai tikėjimas žvelgia į save patį.* Tai kas, kad kiti nutausta! Skaudu, bet tai manęs nenuautina. Tai kas, kad neteks grįžti Lietuvon! Ir čia Lietuvai gyvenu. Užuoat „visų“ žiūrėti ir jais teisintis, tenka rūpintis pačiam į „visus“ nepatekti. Kas *man* brangu, tas nepraranda savo vertės dėl to, kad *kiti* save išduoda. Aš galiu likti sau pačiam ištikimas, nors ir visi save išduotų. Dėl kitų nėra ko man neviltin kristi ir išduoti, kas man brangu. Aš visada galiu atlikti *savo* pareigas, nepaisydamas kitų apsilaidimo. Ne mano galioj sulaukyti nutautimo laviną, bet mano pareiga jai neatiduoti *savo* paties vaikų. Šita prasme ištikimybė lietuvybei privalo būti suvokta kaip ištikimybė sau pačiam.

c) *Asmeninis idealizmas (priešais egocentrinį pragmatizmą kaip moralinį materializmą).* Faktinę tikrovę visi lygiai gali matyti, bet idealais tikėti gali tik idealistai. Todėl visa tai, į ką apeliavome rezistencinio tikėjimo vardu, materialistinio nusistatymo žmogui tėra tuščias svaičiojimas. Čia vyksta dvasių išsiskyrimas: vieni savo žmogiškąją vertę regi ištikimybėje idealui, antri teieško sau naudos – nieku kitu nesirūpindami. Kas susirūpinęs tik savo nauda, tam nieko nereiškia ir tautinė ištikimybė. Tik tas gali tautinę ištikimybę suvokti ištikimybe sau pačiam, kam tauta yra brangi savyje pačioje, o ne dėl vienokios ar kitokios naudos. *Be asmeninio idealizmo neįmanoma tautinė ištikimybė.* Todėl mūsų viltis yra tuose, kurių asmeninis idealizmas išsiskleis ir tautiniu idealizmu – rezistenciniu tikėjimu savosios tautos ateitimi.

Kai anksčiau teigėme savo viltimi mažumą, tai iš tiesų turėjome galvoje idealistus. Idealistų visada yra mažuma. Dauguma visada linkusi į materializmą. Tiesa, niekas nesigiria materializmu ir jo neskelbia. Bet materializmui nė nereikia būti skelbiamam, nes savaime visus į jį lenkia egoizmas (mūsų liaudies patarle, ir šventojo nagai į save riesti). O kadangi tai, ko daugumas laikosi, vertinama normaliu dalyku, tai ir materializmas laikomas „savaime suprantamu“. Priešingai, idealizmas paprastai tapatinamas

su realizmo stoka, nepraktiškumu, naivumu. Šiuo netiesioginiu būdu materializmas siekia įsiteisinti žmonių sąmonėse. Ir juo bendruomenę stipriau valdo materializmas, tuo labiau joje idealizmo žodžiui teikiamas niekinamasis atspalvis. Bet juo labiau įsivyrėja toks žvilgis į idealizmą, tuo yra aktualiau prieš tokį žvilgį sukilti.

Neteisinga idealizmą vaizduoti realizmo priešybe. *Idealizmas nėra aklumas tikrovei, o atvirumas idealui.* Tai nusiteikimas ir nusistatymas vadovautis savo gyvenime idealais ir jiems nesuinteresuotai tarnauti. Idealistinis nusistatymas tikslų atžvilgiu neišskiria realizmo nei kaip apskritai blaivaus žvilgio į tikrovę, nei kaip realių priemonių ieškojimo idealams vykdyti esamoje situacijoje. Idealizmas laikomas realizmo priešybe tik remiantis tuo nesusipratimu, kuris realizmą tapatina su oportunistu bei materializmu, ar apskritai nesuvokiant idealo prasmės. Idealas nėra nei tuščia svajonė, nei neįmanoma utopija, o tasai siektinas tikslas, kuris žmogiškajai egzistencijai suteikia prasmę. Tai, kas žmogus privalo būti, nėra savaime realizuota pačiu jo buvimo faktu, o visada žmogui lieka jo laisvei patikėtu idealu. Būdamas laisvas, žmogus yra pašauktas save kurti pagal tai, kas jis privalo būti. Kaip, viena vertus, idealo galimybės sąlyga yra laisvė, taip, kita vertus, vidinis jo pagrindas yra vertybės. *Idealas yra tai, ko žmogus gali siekti būdamas laisvas, ir drauge tai, ko žmogui verta siekti savo esmei išskleisti.*

Pagal tai idealo santykį su tikrove valdo ta pati dialektika, kuri lemia apskritai vertybių santykį su faktiniu gyvenimu. Viena vertus, vertybės pačios savyje nėra tikrovės apspręstos, nes nepriklauso jų esmei, kad tikrovė jas atitiktų. Vertybės galioja nepriklausomai nuo to, kad tikrovėje jos dažnai yra išduodamos. Bet, antra vertus, vertybių nepriklausomumas nuo faktinės tikrovės nereiškia jų principinio abejingumo tikrovei: jos kaip tik savyje slepia apeliavimą į žmogų jas vykdyti savo gyvenime. Iš esmės tas pats santykis tarp idealo ir tikrovės: kiek idealas yra aukščiau tikrovės, tiek pat jis kreipiasi į žmogų, kad būtų tikrovėje realizuojamas. Nors tuo būdu idealo sąvoka ir implikuoja tarpą tarp idealo ir tikrovės, idealas pačiame savyje nėra tikrovės priešybė. Idealas yra galimas ir privalus realizuoti. Kas nėra įmanoma realizuoti, tas nebėra nė idealas, o tik paprasta utopija. Idealų nevykdymas tikrovėje ne juos pačius paneigia, o pačią tikrovę teisia. Kiekvienas tarpas tarp idealo ir tikrovės yra apeliavimas, kad žmogus šį tarpą nuveiktų idealą realizuodamas ir tuo pačiu – tikrovę suidealindamas. Tai ir padaro idealus realia gyvenimo jėga: idealai nušviečia žmogaus laisvei kelią ir drauge jį nuolat žadina nei nurimti fariziejiškame pasitenkinime, nei suklupti prieš brutalią tikrovę. Todėl neteisu idealizmą kaltinti realizmo stoka. *Idealizmas yra ne tikrovės jausmo stokojimas, o valia viešpatauti tikrovei, ją kuriant tokią, kad ji liudytų žmogaus didybę, o ne menkystę.*

Tikroji idealizmo priešybė yra ne realizmas, o materializmas moraline šio žodžio prasme, būtent viso vertinimas materialine savinauda. Visa vertindamas tik materialine nauda, materialistas ir žmogaus vertę matuoja tuo, ką galima turėti, nuosavybėn įsigyti. Priešingai, idealistui žmogaus vertė yra tai, kas pats žmogus yra, o ne tai, ką

jis *turi*. Galima turėti materialinių gėrybių: pelningą profesiją bei darbą, investuotą ar banke laikomą kapitalą, vienokią ar kitokią nuosavybę. Dvasinių vertybių neįmanoma šia prasme turėti šalia paties žmogaus. Jos yra pačiame žmoguje, kaip jo dvasinė būtis. Tai intelektualinė smalsa kaip tiesos ilgesys, grožinei kūrybai atvirumas, sielos giedra, žmogui jautrumas, visos dorinės vertybės, kaip meilė, skaisti širdis, narsa bei santūra etc. Niekuo tai visa nepakelia žmogaus turto, bet tai visa praturtina patį žmogų, suteikia vertę jo gyvenimui. Galima sukaupti daug turto ir, nežiūrint to, pačiam likti skurdžiam. Priešingai, galima pačiam turtingam būti nepriklausomai nuo to, kiek turto turima. *Daug esmingiau pačiam turtingam būti negu gerai „įsikurti“*. Šviesi ir kilni dvasia nepalyginamai daugiau reiškia už viską, ką galima įsigyti. Materialinės gėrybės lieka šalia žmogaus ir todėl yra žmogiškai abejingos. Dvasinės vertybės priklauso pačiam žmogui ir tuo būdu įprasmina žmogiškąją egzistenciją.

Vertinti dvasines vertybes aukščiau už materialines gėrybes – tai tuo pačiu *žmogų vertinti aukščiau už daiktus*. Šia prasme idealizmas yra kiekvieno humanizmo siela. Kiekviena žmogaus, kaip dvasinės būtybės, samprata implikuoja idealizmą pagrindiniu moraliniu reikalavimu, nes idealizmu remiasi kiekvienas tikėjimas žmogumi ir kiekviena žmogaus meilė. *Nėra žmogiškosios didybės be idealizmo* dėl to, kad žmogus yra didelis ne savo faktine prigimtimi, o savo idealiniu pašaukimu. Visos dorinės vertybės iš esmės yra idealinės vertybės, būtent ne savaime su prigimtimi duotos, o privalomos laisvai siekti ir būti paties žmogaus realizuojamos, tuo būdu žmogui tampant pačiam savęs kūrėju. Dorinis žmogaus pašaukimas yra nesuvokiamas be idealistinio žvilgio į žmogų, ir dorinis žmogaus gyvenimas yra neįmanomas be idealistinio nusiteikimo bei nusistatymo.

Tuo pačiu idealizmas yra ir visuomeninio sambūvio pagrindas. Kaip materializmas faktiškai sutampa su egoizmu, žmogų darančiu savo artimųjų priešų, taip idealizmas išlaisvina žmogų iš egoizmo ir atskleidžia tiesą, jog būti vertam žmogaus pašaukimo yra lygu būti žmogumi kitiems, t. y. būti žmonišku žmogumi. Idealizmas yra ta jėga, kuri neleidžia bendruomenėje įsigalėti „žmogaus žmogui vilko“ dėsniui, plaukiančiam iš materialistinės žmogaus sampratos. Materialinės gėrybės skiria žmones vienus nuo kitų jau dėl to, kad jomis visi negali lygiai džiaugtis: ką valdo vienas, to nebetenka kitam. Nepakaktų tik išorinės valdinio autoriteto prievartos žmogaus „vilkiškumui“ įveikti, jei pats žmogus jo savyje neįveiktų kreipimusi į idealines vertybes, kurių netenka priešišškai dalytis. Kaip apeliavimas į žmoniškumą ir pasiaukojimą, idealizmas yra savaimingas saitas sutelkti žmones iš vilkinio „visų prieš visus karo“ į solidarias bendruomenes, sulydytas broliškumo jausmo. Blėstančių idealistinių nusiteikimų bendruomenė patenka į oportunistinių pagundų dezintegravimo pavojų, kiekvienam težiūrint, kas jam „apsimoka“. Be idealizmo nėra jokios ištikimybės nei kasdienybės pilkumoje, nei tais momentais, kai tenka ją liudyti pasiaukojimu. Tik idealizmas nuteikia žmogų žiūrėti, kas žmogiškai vertinga, o ne, kas „apsimoka“ ir teikia naudą.

Nauda yra pati žemiausia kategorija, būdama tik priemonės kategorija. Visa, kas savyje vertinga, yra aukščiau naudos. Į viską žiūrėti tik pragmatiniu naudos žvilgiu iš tiesų yra lygu viską nuvertinti į priemonės, ir todėl nieko savyje nebevertinti. Bet kada tuo būdu viskas nuvertinama iš vertybių į priemonės, tai tuo pačiu faktiškai nuvertinama ir save patį. Egoistinis materializmas yra žmogiškosios menkystės liudijimas: rūpinamasi savo nauda, bet pamirštama save patį, kaip žmogų, užmirštant, kad ne amžiams kuriamės, o gyvename amžinybei. Visa tai, ką galima turėti, reikia palikti, pasaulį paliekant. Eina žmogus į amžinybę (ar, ateistiniu žvilgiu, į istorinę atmintį) tik su tuo, kas jis pats buvo. Mirtis išskiria, kas iš tiesų gyvenime buvo „aukščiau“, t. y. vertingiau, materialinės gėrybės ar pats žmogus. *Memento mori* suteikia gyvenimui rimtį. Užmiršimas mirties visada veda į dvasinį seklumą. Kaip materializmo šaknys yra mirties užsimiršime, taip idealizmo versmė – *memento mori*.

Idealizmas ir materializmas yra tokios pat priešybės, kaip žmogiškoji didybė ir menkystė. Tačiau gyvenime neišsiskiriame taip griežtai į idealistus ir materialistus. Visi daugiau ar mažiau dalyvaujame toje žmogiškoje menkystėje, kuri gundo daiktus aukščiau vertinti už žmogų ir daugiau rūpintis rytdiena negu savimi pačiais giliaja prasme. Nebūdami grynosios dvasios, negalime nesirūpinti savo gyvata ir rytdiena. Nei pačios materialinės gėrybės, nei rūpestis jomis neslepia nieko bloga. Blogis įžengia į mus tik tada, kai rūpestis materialinėmis gėrybėmis nustelbia dvasines aspiracijas ir tuo būdu mus pavergia. Tačiau niekada nesame saugūs nuo blogio, nes visada turime kovoti su savo egoistiniais polinkiais. Todėl idealizmas nėra kartą visam laikui laimimas dalykas. Atvirkščiai, visą laiką turime dėl jo kovoti, kaip dėl visko, kas nėra savaimė duota, o mūsų laisvei patikėta. Išlaikyti idealizmą – tai tuo pačiu likti ištikimais savo žmogiškajam pašaukimui.

d) Ištikimybė kaip kūrybinė atsakomybė už ateitį. Ištikimybė – kuklus, beveik kasdieniškai pilkas žodis, tačiau jame slypi visa žmogiškoji didybė – ištesėti nežiūrint visko (aplinkos, neapsimokėjimo, „kitų“ etc.). Nebūtų įmanomi žmogaus santykiai su žmogumi, jei nebūtų pasitikėjimo tarpusavio ištikimybe. Negali būti bičiulis tas, kurio bičiulystės tėra akimirkos nuotaikos. Visų asmeninių ryšių versmė yra žmogaus patikimumas ne tik šiuo momentu, bet ir visą laiką. Ištikimybė liudija žmogaus moralinę rimtį. Reikia moralinio subrendimo ištikimybei dėl to, kad ji yra ne kas kita, kaip laisvas angažavimasis ateičiai. Negali būti ištikimas tas, kuris vadovaujasi akimirkos įspūdziais, pats nežinodamas, ko jis norės sekančią akimirka. Tik tas gali būti ištikimas, kas yra apsisprendęs pats save lemti, o ne būti nešamas besikeičiančių aplinkybių. Kaip toks apsisprendimas, ištikimybė yra dvasinė žmogaus tapatybė laiko tėkmėje ir aplinkybių sekoje.

Tačiau ši žmogaus tapatybė laiko tėkmėje nereiškia dvasinio sustingimo. Ištikimybė yra iš esmės dinamiška, nes būti ištikimam – tai imtis atsakomybės už tai, kas brangu. *Užuot sustingimo, ištikimybė yra kūrybinis susitelkimas ištesėti ligi galo.* Ištikimybė nežino pavargimo, nes pavargimo pagunda tik įspėja, jog taip tik yra atėjęs

bandymas. *Nors pavargsta ir teisieji, bet nėra teisiaus pavargimo.* Kiekvienas pavargimas yra neteisuus, nes išduodas tiek idealus, tiek kovos draugus. Niekada nėra kilnu išduoti, bet ištikimybė lieka kilni net tada, kai liekama ištikimam, kas nėra jos verta. Liudydama žmogaus nelygstamą atsidėjimą tam, ką jis tiki, ištikimybė yra vertinga pačioje savyje.

Pabrėžtinai visą laiką kėlėme, kad tautinis atsparumas yra neatsiejamas nuo žmogiškojo kilnumo. Kova už tautinę gyvybę nutautimo grėsmės akivaizdoje yra iš esmės kova už mūsų žmogišką gyvumą – dvasinį budrumą. Kas bus gyvos dvasios ir idealistiškai nusistatęs, tas ras savyje jėgos ir tautinei ištikimybei, žiūrėdamas savęs paties, o ne kitų, ir vykdydamas savo pareigas, o ne teisindamasis aplinkybėmis. Todėl ir keliame ištikimybę pagrindiniu mūsų tautinės moralės šūkiu.

Tiesa, ištikimybė formaliai neteikia recepto, naiviai laukiamo ten, kur klausimas liečia dvasią, o ne receptus. *Gyvai dvasiai įžiebtai nėra recepto.* Bet kur dvasia yra gyva, pati randa sprendimus. Ne receptų stokojame, o gyvų žmonių reikia. Receptų yra pakankamai: jie visų žinomi, tik nedaugelio vykdomi. Tad ir vargas, kad jokie receptai stebuklingai negelbsti, jei stokoja ryžties juos vykdyti. Kažkokio stebuklingo recepto laukimas yra viena iš pagrindinių iliuzijų, kuriomis dengiame savo kaltės jausmą. Ne priemonių nurodymo esame reikalingi, nes tai pakankamai ne vieno nurodyta, o dvasių išjudinimo ir sąžinių išbudinimo.

Sąžinėms išbudus, aiškiai matysime, ką, kur ir kada privalome ištesėti. Tačiau sąžinę gali pažadinti ne kiti, o tik kiekvienas pats. *Iš šalies sąžinė nėra išbudinama.* Todėl bergždžiai aimanuojama, kad stokojama *autoritetų* mums pažadinti ir sutelkti. Tai antra pagrindinė iliuzija laukti stebuklingų autoritetų, kaip laukiama stebuklingų receptų. Galbūt, ne tiek iš tiesų stokojame didelių asmenybių, kiek joms sunku mūsų situacijoje būti autoritetais. Normaliai autoritetai savaime turimi, vertinant tuos, kurie su didžiausiu pajėgumu ir pasiaukojimu tarnauja visų branginamam idealui. Pradedama skųstis autoritetų stoka ir jų „ieškoti“, kai kurioje nors bendruomenėje ima blėsti tikėjimas bendrosiomis vertybėmis. Tačiau kaip tik tada autoritetai nebesurandami: nors tariamai autoritetų ieškoma, bet iš tiesų jų nenorima rasti. Ir pati kilniausia asmenybė negali būti autoritetu tiems, kurie nori būti ramybėje paliekami, o ne kovon vedami. Antra, tokioje „pavargusiųjų“ visuomenėje ir didelio pajėgumo bei pasiaukojimo žmogui sunku pasiekti žymesnių laimėjimų, kurie suteiktų autoriteto. Tokioje situacijoje autoritetinės asmenybės iš savosios visuomenės dvasinių vadų virsta jos sąžinė – vienišais sukilėliais ar ateities kartoms kalbančiais pranašais. Panašioje situacijoje esame ir mes, tik negalime turėti nė pranašų, nes žinome, kad padėtis vis tamsės, o ne šviesės. Išėiviai tautiniu atžvilgiu yra lyg apsupti kariai, kurių uždavinys yra išsilaikyti galimai ilgiau ir prasmingiau. Tai uždavinys, kuriame daugiau lemia nebe vadų autoritetas, o atskirų karių individuali patvara. Ir mums tenka ne bergždžiai laukti nesulauksimų autoritetų, o kiekvienam paklusti savo sąžinei – ne

kitais teisintis, o pačiam būti kitų sąžine. *Tautinė ištikimybė yra tasai autoritetas, kuris kalba kiekvieno sąžine.*

Užuot receptų ir autoritetų, tautinė ištikimybė kiekvienam atskleidžia jo asmeninę atsakomybę, kad mums duotasai laikas ne tuščiai praeitų, o būtų įprasmintas visu įmanomu turimųjų galimybių realizavimu. Nors išeičių laikas yra ribotas, bet jis nėra beprasmiškas, jei juo įsijungiama tautos istorijon. Tikėjimas Lietuvos ateitimi gaivina ir mūsų, išeičių, tautinę ištikimybę.

Tikiu Lietuvos istorinį amžinumą, nors miršta ir tautos. Tai nereiškia ramintis, jog būties ar žūties klausimas dar nėra mūsų tautai iškilęs. Tautos nemiršta vienu momentu, kaip atskiri individai. Tačiau ir tautos miršta tik vieną kartą, nes ir jos yra gyvi organizmai. Sugriautą teisinę organizaciją galima ir vėl atstatyti. Galima prarasti nepriklausomą valstybę ir ją vėl atkurti. Bet mirusios tautos jau niekas nebeprickels: jei miršta tauta – miršta visam laikui. Todėl tikėti Lietuvos istorinį amžinumą reikia visomis pajėgomis kovoti, kad piktas likimas jos neištiktų. Tai visomis pastangomis rūpintis, kad nemirtume Lietuvai, kur bebūtume atsidūrę.

Tikiu lietuviškosios dvasios kūrybinį nemirtingumą, nors miršta ir kultūros. Tai nereiškia iliuziškai guostis, jog savo kultūra liktume istorijoje, net jei būtų mums lemta žūti. Kaip anksčiau pabrėžėme, nors istoriškai esame sena tauta, bet kultūriškai tebesame jauna. Kūrybinis mūsų tautos genijus tebėra dar neišsiskleidęs. Mūsų žodis tebėra netartas. Visi kultūriniai laimėjimai, lig šiol pasiekti, tik liudija mūsų tautoje slypinčias galimybes, kurios dar laukia pilnai realizuojamos. Argi būtų lemta mūsų tautai žlugti, savęs neišsaktus? Negalime tokio beprasmybės triumfo galimybės prileisti be skausmo, ir todėl negalime nesiryžti tokiam likimui nesipriešinti savosios kultūrinės gyvybės puoselėjimu. Tikėti lietuviškos dvasios kūrybinį nemirtingumą – tai kiekvienam pagal savo pajėgas įsipareigoti lietuviškosios kultūros ugdymui.

Tikiu lietuviškosios išėjijos pašaukimą iš naujo įžiebtį pasaulyje drąsą kovai už laisvę, nors paprastai išėjiviai įsikuria, sutirpdami be ženklų. Tai nereiškia nematyti, kad dauguma ir tų, kurie save laikė tremtiniais, išvirto ar išvirsta emigrantine „žmonių žaliava“. Tačiau nenoriu užmiršti civilizacijų istoriko A. J. Toynbee žodžių, kuriais jis kreipėsi į II pasaulinio karo išvietintuosius: „Galimas dalykas, kad pagrindinė pažangos priemonė buvo kančios patirtis bežlungant civilizacijoms, šiaip ar taip Abraomas buvo mirštančios civilizacijos emigrantas. Pranašai buvo vaikai kitos bemirštančios civilizacijos. Krikščionybė gimė beirstančio graikų–romėnų pasaulio skausmuose. Ar panašus dvasinis atgimimas įsižiėbs išvietintuosiuose, atitinkančiuose mūsų metu žydus, kuriems skausmingoje tremtyje tiek daug apreiškė Babilono vandenys?“¹⁶ Ką mums apreiškė Amerikos ir kitų kraštų didmiesčių mūrai, teisingiau – ką mes iš jų apreiškime savo laikui? Nieko neturės apreiškėti paprastas įsikūrimas, užmiršus, kas buvo brangu, ir tuo būdu patiems save išdavus. Turės ką apreiškėti tik ta mažuma,

¹⁶ A. J. Toynbee, *Civilization on Trial*. Oxford University Press, 1948, p. 15.

kurioj tremtis išliks gyva kančia, nes tik joj žėrės naujo žmogaus ir naujų laikų ilgesys. Tikime šia mažuma, kuri drįsta tikėti priešais tikrovės neviltį, ne supdamasi į iliuzijas, o ištikima žmogiškosios didybės idealui.

Nation and National Loyalty

Continuation

Summary

Considering complex themes of nation, in the third part of the book “Nation and national faith”, Juozas Girnius accentuates the necessity of unity, creativity and fidelity as the essential elements of the survival of nation. He emphasizes that in exile the themes of nationality remain relevant and important. It is always necessary to strengthen the spiritual life of nation – the maintenance of creativity promotes unity, fosters sociality, dominated by a brotherly community and a joint principle of “One for all, all for one”. The basis for unity lies not in “the general line”, but in the tolerant ability to “work together unitedly, without regard to any differences.” It is also important to cherish active interest in the cultural life of the nation, because, as the philosopher rightly says, “diving into a primitive and empty entertainment, everyone becomes shallow spiritually and indifferent to the achievements of the Lithuanian culture, and towards anything”. What does it mean to be a patriot? *“National unity is based on the feeling and conscience of national fraternity. We are all brothers among ourselves, because Lithuania is incarnated in every one. Lithuania – we all together. Every Lithuanian individually represents Lithuania itself. Thus, to love Lithuania is to love Lithuanians, all together and everyone. The love of Lithuania is inseparable from the love of Lithuanian. Patriotism obliges all of us to brotherly love. If anyone says he loves Lithuania, but lacks the love to his compatriots, it would testify that his patriotism is an empty declaration”* – to declare love and faithfulness to the Homeland is the duty of every patriot. On the whole, comparing loyalty to the main slogan of our national morality and striving it to define as a spiritual human identity in the flow of time, Juozas Girnius invites us not to wait in vain for “unexpected authorities”, but to follow the idealistic attitudes and *to obey our conscience – not to look for external justifications, but to establish yourself as an authority, by choice and conscience faithful to the ideal of human greatness.*